

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI

PROTESTÁNS SZEMLE

SZERKESZTI

MADAI GYULA

TARTALOM:

Igék és tanulmányok.	Oldal
<i>Raffay Sándor.</i> Állapotunk és reményünk	1
<i>Ballagi Aladár.</i> A keresztyénség egysége	4
<i>Bodor Aladár.</i> Időszerű-e a protestantizmus?	10
<i>Dr. Szelényi Ödön.</i> A protestáns lelkész a modern irodalomban	15
<i>Dr. Nagy Zsigmond.</i> A németalföldi református egyház alkotmánya	20
<i>Beöthy Zsolt.</i> Petőfi	28
<i>Muraközy Gyula.</i> A jövődő magyar irodalom	30

Tárca.

<i>Vargha Gyula.</i> Ezékiel. (Vers.)	33
<i>Pekár Gyula.</i> Az ezrednóta. (Novella.)	36

Irodalmi Szemle.

<i>Móricz Zsigmond.</i> Levél a szerkesztőhöz	42
<i>Szabó Dezső.</i> Visszatekintés egy elmúlt harcra	45
<i>Császár Elemér.</i> Móricz Zsigmond új regénye	47
<i>Marton Lajos.</i> Máthé Elek: A Logos-eszme Platonnál	49
<i>Gyökössy Endre.</i> Szépvízi Balás Béla: Kánaán pusztulása	50
<i>Literátor.</i> Horváth József: Az ókori filozófia története	53
<i>Veress Jenő.</i> Gyökössy Endre: Szépcorszag száműzöttje	55

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA

1921

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság,

mint az ország valamennyi tudományos és irodalmi közintézménye, szintén súlyosan érzi a háború és a háborúnál is kegyetlenebb béke dermesztő hatását. Vidéki köreink s tagjaink jelentékeny részét tőlünk ellenséges megszállás szakította el. De csonkamagyarországi tagállományunkat is alaposan megzilálta a háború és az annak nyomán ránk szakadt békekatasztrófa. Nekünk is, miként a nemzetnek általában, „mindent elől kell kezdenünk”. És itt a hangsúly azon van, hogy: *kell!* A magyar protestáns szellemi élet veteményeskertje ugaron nem maradhat! Nemcsak a többi hitfelekezetek izgató, kemény versenye sarkantyúz bennünket mozgásra, de minket külön is kötelez, szörnyűségesen kötelez a mult. Kötelez az a fönséges, protestáns mult, melynek vérbíboros porán és máglyalángcsipkés hátterében ott komorlik mindig a sajtógép sziluettje. Anyagiakban mi nem voltunk gazdagok soha, de teremtő buzgóságban nem volt nálunk soha gazdagabb religió. Teher alatt nőttünk. Csapások nem törtek szét, de vassá kovácsoltak!

Amit most hallotok, az sem a kétségbeesés jajszava. Harangszó ez. Jelzőharangot kongatunk: jertek, indulunk, kezdődik a munka! A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság ismét nekifeszíti vállát annak a szépséges feladatnak, ami neki a történelmi, nagy, magyar munkamegosztás területén osztályrészül kiméretett!

A cél, a hivatás, a vállalt munkakör nem változott. A magyar protestáns házikók kisded asztalára ezután is ki fogjuk röpitgetni fehérszárnyú hírnökünket: a *Koszorút*. Tagjaink szép-irodalmi és tudományos szomját a jövőben is *Házi kincstár*-unk komolyabb ígéivel kívánjuk oltogatni. Fokozott féltésünk s gondozásunk lesz most, a keresztyén s nemzeti közszellem nagy vár-építése idején, folyóiratunk: a 32 esztendő *Protestáns Szemle*. Az egyház továbbra is megtalálja benne igehirdetőjét. Helyet kap lapjain a tudomány. És az eddiginél is éberebb figyelemmel fogja szemmel tartani a magyar közélet eszmei forrongásait, az irodalmi, társadalmi, etikai, művészeti hadmozdulatokat. Tárcarovatunkban pedig legjobb szépíróink kezéből kívánunk olvasóinknak esetről esetre egy-egy virággal kedveskedni. Szóval Szemlénket minden vonatkozásban közelebb akarjuk hozni az élethez és az olvasókhoz.

Reményünk: a művelt protestáns társadalom. Hozzá fordulunk kiáltó szavunkkal: jöjjetek és támogassatok!

A M. P. I. T. elnöksége.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság összes kiadványai (Házi kincstár, Koszorú, stb.) kaphatók Kókai Lajos könyvkereskedésében, Budapest, IV., Kammermayer-utca 3). Könyvjegyzék kívánatra ingyen!

IGÉK ÉS TANULMÁNYOK.

Állapotunk — reményünk.

A magyar nemzetet átvonult, pusztító vihar természetesen megtépdeste a magyar protestantizmus fáját is. Kettéhasította, megbontotta, százados ágait letördelte, koronáját csupaszra verte, gyökérzetét, a gyülekezetek javarészét évszázados helyéből kiforgatta, gyümölcsstermő rügyeit, iskoláit kegyetlenül leszakgatta. Bizony szomorú képet tár elénk a magyar protestantizmus mai helyzete.

Amit e helyzet elhárítása érdekében lehetett, megtettük becsülettel. Sem a jelen, sem a jövő nem vádolhat hanyagsággal bennünket. Alig szakadt ránk az összeomlás szégyene, első dolgunk egy távirati feljajdulás kiküldése volt a hatalmas, a győztes népek protestánsaihoz. A kiáltásnak alig támadt visszhangja. Legalább cselekedetekben sehol semmi sem.

Akkor szétküldtük a kérő s panaszló lelkünket élő apostolok kicsi seregében. A határoktól nem messze megrekedtek. A győzők gögje és gyűlölete olyan gátakat emelt a megtiport magyar protestantizmus és a külföld protestantizmusa közé, amelyeket még az evangélium közös, féltő szeretete sem volt képes áthidalni.

Később engedett ugyan ez a merevség, de megértésen és sajnálkozó együttérzésen kívül mást nem hozott számunkra. Halálra ítélt nemzetnek még a hittestvérekhez szálló sóhajtása előtt is legföljebb ha a menny kapuja nyílik meg, az emberek szívének ajtaja bizony zárva marad.

Darabokra tört országunk sorsában osztoznia kellett tehát a vele századokon át azonos érzés szent szálaival összefűzött magyar protestantizmusnak is. Darabokra törték az evangélium egyházait is. Darabokra törték s a cserepekkal szétfutottak. S most a megmaradt csonkon a századokon át nemzeti kultúrát építő magyar protestantizmus erejefogytán szinte megbénultan tépelődik jövőre

sorsát illetőleg, míg az elrablott területeken szétszórt cserépdarabok életképtelen vergődésben tanácstalankodnak megmozdulásuk kéréseiben. Bizony ez a szomorú állapot ránk nézve végzetes és gyászos, külföldi testvéreinkre nézve pedig vádakkal terhes. Mert a világ protestantizmusának e legdélibb, hatalmas, évszázados bástyáját, melyet mi többé a romokból kimenteni nem bírtunk, akik tehettek volna, menteni nem segítettek, hanem egykedvűen bukni engedték. Olyan vád ez, melyet messze nem hangzó szóval ma még csak mi sóhajunk bele a gyűlölet zajától hangoskodó világba, de egykor majd a történelem fogja azokra olvasni, akik ma süketek sóhajaink meghallására.

Az élet azonban megállást nem tűr. Az élet nemcsak a múlt, hanem a jövő is. Akármilyen terhes és szegény is a jelenünk, a mi kötelességünk, mert élünk, a jövő munkálása. Mert ha le kell is mondanunk a múltunkról, legalább egyidőre, a jövőnkéről lemondani sem nem tudunk, sem nem akarhatunk.

Jövőnk reménységét pedig nem vetem a ma még ellenséges vagy közönyös népek hajlandóságának megváltozásába. A külföldi protestantizmustól én semmit sem várok. Mert az anyagi segítséget nem tartom értéknek. Sokkal nagyobb értékűnek ítélem a külföldi protestantizmus érdeklődésének erkölcsi hatásait. Azt, hogy az eddig teljesen magárahagyottan küzdő magyar protestáns egyházak népe látja, érzi, hogy kint, az ismeretlen idegen világban öntudatos protestáns népek milliói küzdenek velünk együtt a jobb jövőért. Nem vagyunk hát egyedül az evangélium áldott igájában, de sőt az erősebb munkások hatalmas tábora vesz körül bennünket s haladó népek diadalmas útján leng bátran, merészen, az evangéliumnak ugyanaz a zászlaja, melyet mi néha nagyon is félénken lobogtatunk. A külföldi protestantizmus érdeklődésének ez az evangéliumi öntudatot nevelő hatása az, amit én a külföldi hittestvérekkel való bensőséges érintkezés igazi értékes gyümölcsének tartok.

Jövőnk reménységét a magyar keresztyénségnek a közelmúlt eseményeiből leszűrt ama komoly tanulsága is erősítheti, hogy nagy nemzeti és kulturális érdek követeli a magyar keresztyén egyházak testvéries együttműködését és egymást támogató összesímulását. Kétségtelen, hogy évszázadok harcaiban és torzsalkodásaiban a nemzet építésére fordítható energiák mérhetetlen tömege pazarlódott el a keresztyénség két nagy történelmi ágának, a katholicizmusnak és a protestantizmusnak viaskodásában. Most ezt a viaskodást, ha komolyan fel tudja váltani a jobb belátason és a közös Megváltó szolgálatán alapuló testvéries megértés: én hiszem, hogy e megértésen nemcsak protestáns egyházunk és a magyar keresztyénség, hanem maga a nemzet is új erőre kap és dicsőségesebb jövőre indul.

És én mégsem ebbe vetem reménységemet és nem ebbe helyezem bizodalمامat. Én Isten után csak önmagunktól és az evangélium örök igazságainak erejétől várok és reménylek mindent. Az evangéliummal legelsőbb csak Krisztus egyedül járta a világot. Azután az apostolok kisdéd serege iudult vele világhódító útjára. Századok multán pár lelkes reformátor vette fel az evangélium ügyét. S hozzánk, magyarok közé is pár hívő diák és tanító hozta el a maga lelkének buzgóságában az Úrnak e hódító, nagy, lelki fegyvereit. Századokon át mindig önmagából termékenyedett meg az evangéliumi szellem és termékenyítette meg széles e világon mindenütt ellenállhatatlan erővel a kultúrákat és a nemzedékeket. Nekünk ma is ebből a szellemből kell jövőt vívó reménységeinket merítenünk és táplálgatnunk. És én nagyon szomorúnak találnám evangélumon alapuló egyházaink sorsát, ha kívülről várnának erősítést és nem önmagukban találnák meg a fennállásnak és megerősödésnek biztosítékait. Az evangélium ma is és mindörökké alkotó erő; de ezt az erőt ki kell fejtenünk komoly felbuzdulások erőfeszítéseiben. Az evangélium ma is és mindörökké, hódító, hatalom, de elsősorban a magunk lelkét kell előtte meghódoltatnunk. Az evangélium ma is és mindörökké nemzetfenntartó és kultúranevelő tényező, de bele kell azt vinnünk a nemzet és a kultúra minden idegszálába.

Hiába tagadnánk, a tények emelik a vádat ellenünk, hogy az evangélium szeretetében és szolgálatában meglankadtunk. A világ divatja minket is megejtett. Meg kell erősödnünk evangéliumi öntudatunkban s visszatér belénk, egyházainkba, iskoláinkba, minden intézményünkbe az apáknak alkotó evangéliumi lelke és ereje. Nem szabad azt hinnünk, hogy mi juttatjuk diadalra és mi érvényesítjük az evangéliumot. Az evangélium juttat bennünket diadalra és az evangélium érvényesíti bennünk a maga világhódító erőit, csak legyünk igazán az evangélium népe és harcós tábora.

Evangéliumi öntudatunk hanyatlásán vesztettük el a multat, evangéliumi öntudatunk felerősödésén nyerjük meg a jövőt. És engem nem ver le a jelen idők próbás sok keserve, mert bízom az evangélium erejében s így bízom a derüesebb és boldogabb jövőben is.

Dr. Raffay Sándor,
evang. püspök.

A keresztyénség egysége.

— Ünnepi beszéd, 1920 okt. 31-én. —

A reformáció, melynek 404-ik évfordulóját ünnepeljük, Luther föllépésekor történelmi szükségképiség gyanánt jelentkezett. Előzményei a távol középkorba nyúlnak vissza. Eredetében angolszász ez is, mint az emberiség másik világraszóló mozgalma, a francia forradalom. Az angol Wyclif: a doctor Evangelicus, 1375-ben már ugyanazon tanokat hirdeti, amit a következő században a cseh Hus János s 1517-ben Luther. Mozgalmuk korok szellemében gyökerezik, melyet három különböző névvel reneszánsz, humanizmus és reformációnak neveznek ugyan, de e három közt nincs semmi lényegi különbség, mert mindegyik az emberiség megújhodási sóvárgását fejezi ki. Mind a három az individiumot avatja világtörténelmi tényezővé.

A reformátorok a megújhodás legnagyobb akadályát a középkori katholicizmusban látták, mely eladdig a nyugat-európai emberiség egyedüli, felülmúlhatatlan nevelője, tanítója, vigasztalója volt. A rendszer válsága Luther által dőlt el. A 95 tétellel megkondukt a lélekharangja az akkori egyetemes egyháznak. Az új eszme megérett a kivitelre s vele szemben az eretnekítés annakelőtte biztos ellenszere immár hatástalanul pendült el.

Október 31-et mi nem önmagáért ünnepeljük, hanem mert ekkor indul meg az a tevékenység, mely 1517 óta egyvégtében haladva előre, a protestantizmus életrehívását eredményezte. Közvetlen szemlélet alapján azt lehetne mondani, amint mondták is nem egyszer, hogy eszerint mi a keresztyénség *kettészakadásán* örvendezünk, mert az, Luther fellépése után, annyira tényé lett, hogy a régi egység visszaállításának jóformán még a reménysége is eltűnt. Mai napság 296 millió a katholicus, 206 millió a protestáns.

Ha azonban eszmei magaslatról nézzük ugyanezen világtörténelmi eseményt, következménye gyanánt kell minősítenünk másik vonását is. A katholicizmus merevségében, a római birodalom bukása után átvett korlátlan hatalmi igényeivel, nem volt fenntartható s legkiválóbb fiai a reformzsinatokon mindhiába törekedtek újjászervezésére. Most Luther rákényszeríté a római egyházat, hogy ha a harcot föl akarja venni, reformálja önmagát. Így jött létre a Tridentinum, vagyis az egyház reformja a katholicizmus körén belül, ami új életet öntött szervezetébe, hogy időtlen időkig tudjon ellentállni minden bomlasztó kísérletnek. Úgy hogy körülbelül igaza van a Nouveau Christianisme szerzőjének, a „szociális vallás“ megalapítójának, min ten kinyilatkoztatott vallás legnagyobb ellenségének, mikor azt mondja, hogy közvetve Luther és Kálvin mentette meg az egyetemes keresztyénséget.

Ha ugyanis eszményileg, egymás mellé és nem egymás fölébe rendelten képzeljük a katholicizmust és a protestantizmust, akkor e két önálló világnézet egynek tűnik fel éppen legfőbb jellemvonásában, lévén mind a kettő kinyilatkoztatott krisztusi vallás. Ebbeli egységek egyiktől sem kívánja, siker reményével nem is kívánhatja, hogy feladja a maga álláspontját. Az idők próbája, a tapasztalat nyilván mutatja azt is, hogy egyik sem tűr meg még csak gyámkodást sem maga fölött.

De ugyancsak történelmi tapasztalat igazolja, hogy a katholicizmus és protestantizmus, mint világnézet, anéllett, hogy a priori feltételezi, egyszersmind határozottan *kiegészíti* egymást. A kettő együtt alkotja a romano-germán civilizációt, melynek hogy vezethesse a világot, szüksége van az *égyéni szabadságra*, mint a haladás legfőbb eszközére, s ezt képviseli a protestantizmus; de épp oly szüksége van a katholicizmus által képviselt *tekintélyi elvre* is, mert ha az romba dől, nincs rend, ha nincs rend, nincs munka, s ha nincs munka, nincs kenyér. Árja népek modern történetében hol az egyik, hol a másik irány fejezi ki az uralkodó eszmét. Amiért is az egymást szükségkép felváltó áramlatok szerint teljes joggal feloszthatjuk történelmünket protestáns és katolikus korszakokra.

A két rendszer egymásra utaltságának, egymást kiegészítő voltának belátása mindenkor érezte jótékony, kiegyenlítő hatását. A keresztyén közösség gondolata még a legádázabb küzdelmek idején sem mosódott el, hanem fennmaradt azzal, hogy a római egyház az intenciót véve tekintetbe, elismerte a legnagyobb mysterium, a szentháromság nevében a protestánsok által végzett keresztséget, a protestánsok meg a katholicust.

De a tömegek fanatizálói, kivált kezdetben, — időnként azóta is — mindkét félén annál nagyobb erővel vetették magukat a *különbségek* kiélesítésére. A mindennapi élet szólamai, az érzékelhető, tehát a tömegnek való jelvények s egyéb másodrendű külsőségek, mind úgy hozattak forgalomba, hogy minél inkább kihegyezzék az ellentétet a keresztyén világnézet két nagy rendszere között. S ez még most is igen gyakran súlyosan érezteti hatását, tömérdek *balhiedelemmel* kapcsolatban, melyekből saját gyűjtésem és kutatásaim alapján legyen szabad néhányat bemutatnom.

Már a nevünk is az idők folyamán átalakult elkülönző jelvénné. Még a középkorban összes codexiróink, a jámbor franciskánusok és dominikánusok, kik a klarisszák és a domonkosrendi apácák számára szent iratokat fordítgattak, kivétel nélkül valamennyien *keresztyén* vagy *körösztyénnek* fordították a Christianust. Az ellenreformáció nyelve kezdetről fogva még mindig keresztyénekről beszél. Első nagy alakja, Telegdi Miklós pécsi püspök szerint

„az Istennek szolgálói Christusról Christianusoknak neveztetnek, azaz keresztyéneknek és nem akarja szent Pál, hogy valakitől egyébtől neveztessenek“. A jezsuita Káldy György a Vulgáta első teljes fordításával a „keresztyén“ alakot juttatta a katolikus papság kezébe. Még Pázmány Péter is mindig keresztyént ír, bárha szerinte: „a Christus keresztitül Keresztyén nevet viselünk“.

Csak nagy későn, III. Károly korában honosítják meg a *keresztény* jelzést a szembeszökően türelmetlen katolikus írók, élükön padányi Biró Márton veszprémi püspökkel és a paulinus Csúzy Zsigmonddal. S ma már következetesen keresztényt ejt vágy ír a katolikus, keresztyént a református. Falrahányt borsó volt Kresznerics Ferenc sági plébános, a jeles nyelvész fejtegetése: „Tagadhatatlan, hogy ‚Christianus‘ Keresztyén és nem Keresztény. *Nem kell itt semmi hitbéli különböztetést keresni*; így írták a régiek, valamint ‚Tristianus‘ Terestyén, és ‚Sebastianus‘ Sebestyén“. Nyilvánvaló, hogy ez tisztán az etymologia körébe tartozik, mely e szónak az ó-szláv krestjan-ból származását állapítván meg, végérvényesen a keresztyén mellett döntött. Társadalmilag azonban — ne rágódjunk ily szavakon, s főképp ne rágjuk egymást. Vegyük tekintetbe, hogy mindenik fél jóhiszeműleg használja, hazuról hozta, iskoláin megszokta az egyik vagy a másik alakot. Inkább arra nézzünk, hogy aki akár így, akár amúgy nevezi magát, a krisztusi morál gyakorlatában csakugyan az-e, amit a neve mond?

A harcok emléke az a külsőség, hogy kálvinista ember nem jó szemmel nézi a *keresztet*, — mert ő kálvinista.

Áttanulmányoztam Kálvin eredeti latin és francia műveit s levelezésit, de sehol nem találtam benne a keresztnek kárhoztatását, még ott sem, ahol egyenesen arról szól. Ő csak a *feszület* (crucifixus) ellen tiltakozik. Még pedig azért, mert a Krisztus istenségéről szóló tan tekintetbevételével, a feszületen csakugyan rajta van a kiábrázolt Isten. Már pedig az Isten lélek, tehát egyedül csak „lélekben és igazságban“ szabad őt imádni. „Szent Pál bizonyítja — úgymond — hogy az Úr Christus az Evangeliumnak prédikállása által, szépen kiirattatik és kiábráztatik, úgy hogy majd mintha szinte a mi szemeink előtt feszítetnék a keresztfára. Mi szükség volt volna tehát, mindenütt az Egyházakban annyi sok fa, kő, ezüst és arany *keresztet* felemelni, hogyha az népnek jól eleikbe adatott volna és szívekbe prédikáltatott volna, hogy az Christus miérettünk holt meg, hogy az keresztfán az átkot mi rólunk elvenné?“ Az Institutio e nevezetes helyén „kereszt“ van ugyan, s mindkét eredetijében crux, illetőleg croix, — de a szövegből világos mint a nap, hogy tulajdonkép „feszületről“ van szó.

Ugyanígy s ugyanezen az alapon kárhoztatta az 1567-ki debreceni zsinat a feszületet még az ostyán is! Abban az időben

t. i., miként mai napig fennmaradt ostyasütővasakról látjuk, az ostyára nagy előszeretettel nyomták bele a feszület képét.

Egészen más megítélés alá esik maga a kereszt. Ez a feltámadás ősi symboluma. Kálvinista írók, a legszenvedélyesebb hitvittek idején is, inkább csak a keresztvetés vagy kereszthányás és a nyakba vetve viselt papi aranyos, gyémántos kereszttecskék (cruciculae) ellen harsognak. Ellenben nyomát lelem annak, hogy buzgó református predikátor, a „magyar harmonián“ dolgozva, mint Pareus Dávid hí követője, legcsekélyebb kifogást sem tesz a kereszt alkalmazása ellen oly helyen, hol az csakugyan a feltámadás reménységét kelti fel a hívekben. Ez a kimagasló hely a templom tornya!

Samorjai János református püspök („episcopus“) „Az helvetiai valláson levő ecclesiáknak egyházi ceremonijokról“ 1636-ban kiadott művében a templomszentelési ceremoniák rendjén külön változatban közöl egy imát azon esetre, „*ha köröszt leszén a templom tetején.*“ Ez az imádság így kezdődik: „Oh körösztfán megfeszített Úr Jesus Christus, a te körösztödnek jegyét, és a körösztfán lett győzedelmednek emlékezetit láttjuk a Templomnak tetején. Azért háláadó szívvel hirdettyük diadalmas voltodat, ki a körösztfán meggyőzted a pokolnak kapuit, és kérünk tégedet, oh Jesus mi Idvözítők, hogy távozzanak el mi tőlünk a mi ellenségünk, távozzék el a Sátán minden ő seregével e Szentegyháztul, és a te őriző Angyalidnak tábora legyen mi környülöttünk“.

• Káldi György hivatkozik a nagyszombati kálvinista templom keresztjére. Mező-Csengeren a református templom tetején 1836-ig megvolt a régi kökereszt, melyre a református hívek kakasos szélvitorlát tettek.

Ne bántsuk hát a keresztet. Szent az a mi ágostai hitvallású testvéreink előtt is, bár 1707 ben a rózsahegyzi zsinaton ki akarták küszöbölni. Nyelvünk minden keresztyén felekezethél megőrizte emlékét a „keresztelés“ nevében, mely, számos adattal igazolható nézetem szerint, okvetlenül a kereszt jegyéből (a cruce) származik. Tisztelettel szemlélhetjük a keresztet a szent koronán, mellyel eljegyeztettünk magyarokul a keresztyénségnek. Ne feledjük, hogy 1849 május 18-án, az orosz intervenció idején, Kossuth Lajos rendelte el az utolsó kereszties háborút, saját szavai szerint „a szabadság kereszties háborúját a szolgaság elhárítására“. S attól fogva minden katolikus és protestáns jó magyar ember, a haza szent szerelmében egyesülve tűzte mellére a veres keresztet.

Viszont a kakas, amit sok helyt a református templomtornyokon alkalmaznak, nem kizárólag kálvinista jelvény, aminek tartják. Saint-Laurent-du-Pont és Voiron római katolikus templomain magam is láttam kakast, pusztán, kereszt nélkül. Mert a kakas ősrégi jel-

képe a világosságnak: az arany kakas a napnak, a vörös kakas a tűznek. Nem annyira színe miatt, mint inkább azért, mert a kakas-kukorékolás a derengő világosságnak, a nap feljövételének hírnöke. Ó-keresztyén síremlékeken gyakran fordul elő, mint a feltámadás hajnalának jelképe. Péter apostol esetével kapcsolatban a bűnbánó bűnösre emlékeztet, s figyelmeztetője a pásztoroknak, hogy éberren vigyázzanak a gondviselésükre bízott nyájra s idejében harangoztassanak, hogy az aluvók felébredjenek.

A zászló szintén közös jelvénye a református és a katolikus templomoknak. Mert az meg a halálon vett diadal jelképe, melyet ennek jeléül Krisztus mindig csak halottaiból feltámadásakor visel. A helytelenül kálvinista Rómának nevezett Debrecen városának ősi címere: Istennek áldozati *keresztes-zászlós báránya* (agnus vexillifer). A bárány, „aki elvészi e világnek bűnét“ (Ján. I. 29), magát a Krisztust személyesíti. A reformátusok sűrűn alkalmazták, mert ez nem „testi kiábrázolása“ a Krisztusnak, s mégis azt jelenti. A felsőbaranyai, heves-nagykunsági (nymbussal), nagyenyedi egyházmegyék, Csaholc, Cseke, Gacsály, Milota, Monostor, Nagy-Oroszi, Ó-Kécske, Ökörítő, Ósi, Szatmár és Szatmár-Németi, Tatárfalva, Tisza-Kóród stb. református egyháza ma is címerében viseli az áldozati bárányt (agnus paschalis), kereszttel vagy anélkül.

A zászlós bárány katolikus ábrázolásában a Mennyei Jelenések (V:1, 9) hétpecsétetes könyvén áll. Debrecen címerében is *egy* könyv volt 1600-ig. Akkor azonban az egész ref. városi közönség kieszközölte az új címet, melyen a bárány feje körül megmaradt ugyan a szentek nymbusa (radiante sanctorum circulo), zászlaján is megmaradt a fehér kereszt (alba cruce insignito), de egyúttal az a bővítés is megjelent, hogy a bárány *két* nyitott könyvön áll (ut Agnus ipse duobus apertis libris super collem positus insistere debeat). Ez pedig a protestantizmus alapjait, az ó- és az újtestamentumot jelképezi, amint ezt az 1628-ban bevégzett régi nagytemplom felirata is igazolta:

Agnæ crucem veluti gestat pedibusque tenella
Testamenta duo hoc stemmate scripta jacent.

Szűz Mária képe is így ítélendő meg. A protestantizmus lánglelkű bajnoka Bethlen Gábor, a harcok harcában aranypénzeire a Szűz Mária képét verette a gyermek Jézussal. Rákóczi Ferenc protestáns hadserege máriás lobogók alatt küzdött a lelkiismereti szabadságért s magyar hazánkért. Magyarország patrónája, mert közjogi jelentőségű: magyar protestáns ember szemében épp úgy nem lehet megbotránkoztató, mint akár a koronázás szertartása, ami a római katolikus püspökavatás mintájára, s szintén mise keretében megy végbe. Hiszen egész alkotmányunk, egész állami

életünk a katholicizmus és protestantizmus együttes alkotása. Külsőségeiben több a katolikus elem, belső szerkezetében a protestáns.

Azért legnagyobb tradiciónk, sőt valóságos hitbizománya édes mindnyájunknak, a keresztyénség mellett, a haza magasztos eszménye és fogalomköre. Ez is a *hit* világából való. Egy töről fakadt a vallással, *tehát* azzal együtt él vagy pusztul. Tapasztaltuk ezt is; ha pusztulásról van szó, van-e annak oly elképzelhető formája vagy mozzanata, melyben részünk ne lett volna!? Bekövetkezett az, amit még csak pár évtizeddel ezelőtt is képtelenségnek s lehetetlenségnek tartottunk volna. Bekövetkezett, hogy *Magyarországon*, a *magyar sajtó* kiküszöbölte ezt a szót hogy „haza“ s következetesen helyettesítette „országunkkal“. Gúny tárgyává tette a hazafit, elnevezte „hazaffynak“, két *f*-el és ami fő, két *y*-al, mely durva figyelmeztetés arra, hogy kiket akar kigúnyolni. S egyidejűleg, mint az erkölcsi nihil szócsöve, fennen és szabadon hirdette a hitetlenséget s minden hit hiábavalóságát.

Nem látott még a mi kis nemzetünk olyan katasztrófát, mint aminőt e perverz világnézet zuditott rá. Csak most értem igazán, hogy a mindenben intranzigens Kálvin János, miért tett kivételt a hitetlenség dolgában, mellyel szemben hajlandó volt még Rómával is megegyezésre jutni. S így érthető Székes-Fehérvár nagynevű római katolikus püspökének a keresztyén nemzeti művelődés védelmében az országos katolikus nagygyűlésen világgá bocsátott szózata. „Keresztyén magyarok! — így szólott — embereljétek meg magatokat. Nekünk nemzeti kultúra kell, amit rengeteg veszély fenyegetett s fenyeget most is. Nemzeti kultúra, amely magyar és keresztyén, amely magyar és nem nemzetközi, amely keresztyén és nem hitetlen.“

Ez nem maradhat — mélyen tisztelt ünneplő közönség — pusztában kiáltó szó. Ez visszhangot vár. mint olyan adressz, mely, érezzük, hogy főként hozzánk van intézve.

Meg vagyok róla győződve, hogy mi, a reformáció emlékét igaz kegyelettel ünneplő protestánsok bizonyosságot teszünk róla, hogy szintén megértettük az idők jelét. Készséggel fogadjuk el a felénk nyújtott békejobbot, hogy egész lélekkel fogjunk össze római katolikus testvéreinkkel a keresztyén nemzeti művelődés védelmében. Hogy üres szóból diadalmas igazsággá legyen a magyar keresztyénség kulturális egysége!

Ballagi Aladár.

Időszerű-e a protestantizmus?

I.

A magyar protestantizmusnak kétféle történelmi szerepét különböztethetjük meg. E kétféle szerepet a protestantizmus a korok változása szerint váltakozva viselte. Az egyik: analitikus irányban a fölszabadítás munkája, mely az egyént a katholicizmus egyházi, hitbeli és morális hierarchiája alól fölszabadítva közvetlen apa-fiúi kapcsolatba hozza Istennel s az ismerhető világban csak Istentől függő, de egyébként független, önálló moralitású egyénné teszi; a másik: szintetikus irányban az értelem egységesítő világnézet építése, mely a katholicizmus romantikus világszemléletébe rendet hozva, az egyént magát is beleépíti a ráció kategorikus alkotótörvényei szerinti világgépbe.

A társadalomban a protestantizmusnak a fölszabadító irányban való szerepe liberalizmust és szabad versenyt jelent, a természetes kiválasztás struggle of lifeját, amely az erősebbnek fogja pártját, s végső vonatkozásában a kiélt társadalom destruálásához, autonom egyedekre bontásához vezet. A protestantizmus racionális konstruktív iránya a társadalom számára a belátásos kollektív akaratvezetést jelenti, a fölvilágosult autokratizmust, a társadalmi erők veszteségmentes, teljes megszervezését.

A protestantizmus négyszáz éves történetében majd a fölszabadító, majd a szervező irányzat jutott túlnyomó hangsúlyozáshoz. Liberális irányában például szétomlasztotta a katolikus egyházi szervezet egységét, maga is tovább oszlott újabb meg újabb differenciálódásokkal a presbiterianizmuson át a külső látható egyházi szervezet teljes megszüntetéséig, amikor az egyén végül önmagának lett nemcsak papja, de egyháza is. Épp így a liberalizmus irányzata volt az, mely Németország állami és társadalmi egységét segített megbontani, ugyanilyen irányzata felismerhető volt első megjelenésekor Magyarországon s másutt is. Ott volt ez az erjesztő elem a XIV. század parasztforradalmaitól kezdve az azóta való történelem minden szabadságharcában, függetlenségi, elkülönülési és autonomista mozgalmában. (Ez irányzatát inkább a „protestantizmus“ szó fejezi ki.)

A szervező irányban (amely hivatását inkább a „reformáció“ szó fejezi ki) látjuk megnyilvánulását mindjárt a Kálvin hitbeli puritánizmusában, mely folytatódik a legősibb ótestamentomi alapokra való rekonstruálásban a szombatosságig, látjuk Kálvin és Knox egyházi és társadalmi autokratizmusában, még talán a protestáns porosz fejedelmek centralizmusában is.

Megjegyezzük, hogy ugyanez irányzatokat kifejezik a korabeli katolikus és egyéb felekezetek is, de főleg a felszabadító

irányban messzevívöbben, iskolásabban kifejezi a protestantizmus, mely egyéniesültebb lelki szervezet hitbeli képe.

II.

Álljunk meg a mai időpont ajtajának jánuszfős szemöldök-fája alatt, tekintsünk az elhagyott terembe s a jövőbe és pillérei s boltívelései koncepciójából, a falak nehézkedési törvényeiből, nemkülönben történelmi állapotából, repedéseiből és mázai pattogzásából ítéljük meg, tartós-e még az egész épület, vagy fejünkre fog szakadni? Mert széltében a protestantizmus csődjéről beszélnek már, a magyar protestantizmusnak igen jellegzetes, szinte fajlagos képviselői, tudósai, költői, a protestantizmusnak legalább is időszerűtlenségét hirdetik s a katholicizmus felé fordulnak váró arcukkal.

A protestantizmusnak a letűnt liberális korszakban vezető, korkifejező szerepe volt. A liberalizmus természetes, kellő történelmi irány volt, a társadalmi és egyéni élet minden terén kikerülhetetlen imperatívusz, az egyetlen helyes és erkölcsös életforma, mely helyett az akkor úgynevezett reakciót akarni épp úgy ostobaság és bűn lett volna, mint ma, a liberalizmus lejártá után a régi liberalizmust visszacsinálni. A liberalizmus gazdagította meg anyagilag és szellemileg a magyarságot, fejlesztette Budapest és a vidék életét, a liberalizmus politikájával szaporodott a négy és félmilliónyi magyarság tízmilliónyivá. A magyarság bűne a liberalizmus korszakában éppen az volt, hogy nem eléggé saját faji erőivel, saját-fajú egyéneivel csinálta a liberalizmust. Mért nem maga vállalkozott a kikerülhetetlenül kifejlesztendő nagyipar, kereskedelem és bankokrácia megcsinálására, közvetítésre és szabadpályákra?

El kell ismerni, hogy ezekben a bűnökben a protestáns magyarok aránylag kevésbé bűnösök, mint a többi keresztyén felekezetek. Ezekre az összes felsorolt feladatokra és a liberalizmus eszmei és formai kifejtésére is a protestáns magyarok nagyobb százalékszámában vállalkoztak, mint a többi keresztyén felekezetűek. A politikai vezetés Kossuthtól Tisza Istvánig túlnyomólag protestánsoké volt, épp így a tudományban, irodalomban, közgazdaságban, stb. És ezért csak elismerés jár, s korlátoltság és történelem nemértés 1921-ben ezen felháborodni, hiszen gondoljuk meg, hogy a győztes Francia-, Angol-, Cseh- stb. ország is liberális volt, sőt éppen az lett az erejük, *hogy sokkal liberálisabbak voltak nálunknál.* Tehát ostobaság azt állítani, hogy Magyarországot a liberalizmus rendszere juttatta a megcsonkulás összes következményeihez; sőt éppen az juttatta Francia-, Angolországokat s Amerikát győzelemhez, hogy a liberalizmus idején a kort megértve, teljesebben kifejezték, felhasználták, jobban megerősödtek általa.

A liberalizmus kora kiélte magát, minden téren a bomlás tüneteit mutatta s a háború és a forradalmak rothadásszagú förtelmeiben kimúlt. Ma már szerencsére általános Magyarországon annak a belátása, hogy a lejárt liberalizmust feltámasztani nem lehet s ilyesmivel kísérletezni természetellenes. A politika, közgazdaság, művészet, hit és erkölcs örök élettörvényeit számbavéve, úgy kell őket rendezni, a közösségek szálait úgy kötözzük, az életet és tartalmát racionálisan és összetartó hittel úgy rendezzük, hogy a magyar nemzet — legfőbb közösségünk — legfelsőbb, legszentebb célunk legyen, a többi közösségek — le a családig — hierarhikusan alája rendeződve, mind fölfelé, e legfőbb és legszentebb cél felé szolgáljanak, hogy a túlgazdagodott és túlpuffadt egyéniség teljesen e nagy egységes szervezetbe építtessék belé és csak annyiban kapjon a nemzettől létjogot, amennyiben a nemzetet valamiképen szolgálja. Ma a többi, szintén megújhodást kereső, nemzetek szintén ebben az irányban rendezkednek, nekünk még fokozottabban erre a célra kell teljesen átalakulnunk, hiszen a mi nemzetünknek elrablott, nélkülözhetetlen életföltételeit is vissza kell szereznie, s aztán a versenyben ezalatt előrehaladottakat utól kell érnie. Mi magyarok a világon ma legtisztábban láthatjuk, hogy itt egyéni, családi és társadalmi élet csak a nemzetünk által lehet.

A most kezdődő új korszak ezért „nemzeti“-nek nevezi magát és „keresztény“-nek is, ami ma félreismerhetetlenül és elsősorban azt jelenti, hogy a nemzeti élet új konstruktív erőit csakis fajmagyar elemek fejazzék ki és vezessék.

Ma szintétikus, új közösségeket alkotó, az egyént a közösségi ideáknak teljesen alárendelő kor kezdődik. És vajjon a protestantizmus ne volna-e képes ennek kifejezésére?

Hiszen a protestantizmus a XVI. században se volt a nemzet politikai egységét megbontó erő, ezt a bünt ma hiába fogják rá. Hiszen ki tagadhatná, hogy a török foglалás már a protestantizmus előtt kifejlődött és az országot a protestantizmus nélkül is szét-darabolta volna. Sőt a protestantizmus sokkal több és erősebb politikai egységesítő kísérletet tett az erdélyi fejedelmeknél, mint amit Zrinyi és Pázmány szózatai elérhettek. Katholikus udvari oldalról *nemzeti egységesítésről* sohase volt szó, csakis németbirodalmi egységesítésről, meg a felvilágosult II. József és Ferenc József alatt is, — míg a protestáns Teleky Mihály hajlandó volt a protestáns Erdély összes erőit felajánlani a katolikus-vezetésű Magyarország egységébe, holott ugyanily önfeláldozó alárendelkezést viszont a katolikus magyar főurak sohasem ajánlottak fel a protestáns és megbízhatón magyar erdélyi fejedelmeknek.

És ma, lám, nem teljes-e a protestáns elemek alárendelkezése a meglehetősen katolikus vezetőségű keresztény kurzus szolgálá-

tára, még a kurzus nagy és kiábrándító válságai után is? A féltékenységnek néhány — túlkapásoktól fölkellett — hangját leszámítva, soha hűségesebb, a vezetésnek alárendelkezőbb fegyvertársat, mint a mai protestantizmus! E mellé még tudnunk kell azt is, hogy a megcsonkított Magyarországon a protestánsok lélekszám-aránya nagyon emelkedett, a reformátusok magukban a lakosság negyed-részt teszik ki, s a reformátusság a legfajbelibb magyarságban számlálja hiveit, beolvadt elemek a legkevésbé tartják fajiságát, — már csak ezért is méltatlan és nevetséges, hogyha manapság kétes magyar fajiságú elemek a református vallást mint lelki-formát a magyarságtól idegennek mondják, holott tudvalevő még az is, hogy a magyarság, mikor vallásválasztása szabadon nyilatkozhatott meg, kilencven százalékban a protestáns vallást választotta. És tudjuk, látjuk e napokban éppen, hogy az elszakított részek magyarságának önvédelmi harcát a református magyarok harcolják legmélyebben, leghívebben, legnagyobb szervezettséggel és sikerrel, úgy, hogy sok elszakított vidékünkön a magyar önvédelmi harcot a kisebb számú és anyagi erejű reformátusság vezeti. Lehet-e a magyarságtól idegen az a lelkiforma, melyet szabad választás lehetőségekor a nemzetnek egykor majdnem egésze magáénak vallott s amelyet ma is a legfajbelibb magyarság oly nagy része magáénak tart?

És vegyük figyelembe, hogy amikor a magyarság majdnem egészében a protestáns vallás mellé állott, az a kor egész történelmünk folyamán minden korszakai között külső és belső körülményeivel leghasonlóbb volt a maihoz. A mohácsi vész utáni időkbeli protestáns hitterjedésre minden távolról belenézett magyarázatok előtt áll annak a tagadhatatlan ténye, hogy a protestantizmus a magyar lelkiség természetes formáinak megfelelő volt és az akkori — maihoz hasonló — idők szellemének megfelelt.

De ez még csak külső érv a mai kor számára, mert az a protestantizmus nem a világháború előtti nyolcvan év liberális irányzatú protestantizmusa volt. A mohácsi vész utáni protestantizmus a protestantizmus fentebb vázolt kétféle irányzatából inkább a szintetikus irányú, a puritán, az egyszerűsített vonalakkal dolgozó, konstruktív irányzatot fejezte ki.

A mai protestantizmus is ezt az irányzatot juttatja mindinkább érvényre. A mai páratlan elszegényedétségben a református puritánizmus nemcsak közgazdasági, hanem időszerű konstruktív lelkiforma, művészeti stílus és a legteherviselőbb, legszolidabb erkölcsi rendszer is. A puritánizmust követeli a mai, a kapitalizmus erkölcsi förtelmeiben elsülyedett és kifelé vergődő kor, a jellegzetesen kálvinista puritánizmus az az erkölcsi építkezési rendszer, mely a maga egyszerű pilléreivel, egyszerű boltozásaival egyedül bírja meg a mai vihart, — s amelyre egyedül telik; a szegénység

stílusa, mint ahogy a túltengő buja rokokó után az empire-kor nagy és egyszerű koncepcióit a szerényebb anyagi erejű, de tisztább és hagyománytisztelőbb empire-stílus fejezi ki. A puritánizmus defenzív és egyben nagyvonalúan konstruktív eleme mindig megvolt, de főleg a nagy veszteségek után volt fönntartó és reformáló (nemzeti vonatkozásában is: reformáló) elem. A protestánság mindig számbeli és egyéb erőin fölül konstruktív *erkölcsi nagyságokat* adott a magyar történelemnek. Gondoljunk a nemzetmentő, erkölcsi nagyságú erdélyi fejedelmekre, — és végül gondoljunk a liberális irányú protestáns-kor végső erkölcsi nagyjára, Tisza Istvánra.

Tisza Istvánnak roppant relatív nagyságát ma főleg az érezteti ma már a magyarság egyetemével, hogy a mai kornak legkorszerűbb embere, halottan is ma a legelőbb magyar, árnyékából és hiányából kiszámíthatón minden ma élőknel nagyobb termetű. Éppen ilyenre volna e kornak szükség, a jellegzetesen legkálvinistább magyarra, aki nélkül vezértelen árvának érezzük ma a magyarságot, kifejezetlennek a kor szellemét.

Tisza, éppen reformátussága jellegzetes konstruktivizmusával, autokrata és centralista volt; e vonásai magyar korunknak legalapvetőbb igényei. Pozitívabb, aktívabb volt minden kortársánál és utódjánál, semmiesetre se volt gerinctelen se az udvarral, se a katolikus egyházzal szemben, de soha magyar politikus nem volt kevésbé sérelmeskedő, kevésbé tehetetlenül féltékenykedő akár az udvarral, akár a katolikus egyházzal szemben.

És mi, Tisza halála után is, a mai protestánságot se látjuk hátrábbállónak a kor igaz kifejezésében, vezetésében. Az igazán keresztyén és igazán nemzeti szervezkedésben a kor legjobb, legidőszzerűbb kifejezői közt ma is számuk és anyagi erejük fölötti erőben ott látjuk a protestáns elemeket, hadseregnél, politikában, gazdasági és társadalmi szervezkedésben. A kurzusnak sok méltán fölhánytorgatott lejárató bűnében viszont aligha nevezhet meg bárki is a számaránynál több protestánst.

De im ez nem számokkal mérésikélhető tér és mi nem is akarjuk vele enyhíteni az ősi kálvinista bünbánatot, mely ma is első kötelességünk és minden harcбайдulásunkhoz első lépésünk.

A magyar kálvinizmus, élete birálatát földieknél magasabb bíróra bizva, hagyományos kötelességtudattal, racionális szigorúsággal és erkölcsi radikálizmusával köteles ma beleállani az idő medrébe, a mai kötelességvállalásnál sokkal vállalóbban, kezdeményezőbben, csak fölülről determinált erkölcsi szabadságával — éppen, mert a legmagyarabbnak és teljesen korszerűnek tudja magát.

Ne legyünk megalégedve magunkkal, mert többre hivatunk, ne hagyjunk elásottan egyetlen talentumunkat sem, az idők élére kell sietnünk.

Bodor Aladár.

A protestáns lelkész a modern irodalomban.

Alig van élethivatás, melynek felfogása és értékelése az utolsó évszázad alatt oly mélyreható változást szenvedett volna a köztudatban, mint a lelkészi pálya. Gyökeresen átalakult vagy átalakulóban van a közfelfogás e hivatás mibenléte, erkölcsi és szellemi tartalma, súlya és hatásköre felől egyaránt. A lelkészi hivatal szociális jelentőségének ezen átalakulása szembetűnően nyilvánul a szépirodalomban is, amely a korszellem változásait mintegy nyomon kíséri, uralkodó eszméinek hangot ad és a maga értékítéleteiben rendszerint saját kora színét viseli magán.

Ha egy futópillantást vetünk a XVIII. sz. végén és XIX. század kezdetén megjelent azon irodalmi termékek főbbjeire, melyek a protestáns papcsaládok életéből merítik tárgyukat és ezekkel összehasonlítjuk az utolsó évtizedek hasonló tárgyú termékeit, azonnal megértjük, hogy ott nem csupán az ízlés esztétikai változásairól van szó, hanem sokkal mélyebben rejlő szellemi és szociális tényezők hatásáról.

A XVIII. század irodalmában szinte uralkodó a protestáns lelkész idillszerű képe. Ki ne ismerné az angol *Goldsmith* híres *vakefieldi* lelkészét, a derék *Primros*et házanépével, aki sok hányattatás után a biztos boldogság révébe jut? E regény, noha meséje kissé valószínűtlen, túlsok erkölcsi oktatása a modern ember szemében eléggé unalmas, lelkészi alakja pedig színehagyott, még mindig ott forog sok olvasó kezén és nem kicsiny dicsőségére válik, hogy ő inspirálta a világhírű *sesenheimeri* lelkészi idillt *Goethe*: *Dichtung und Wahrheit* c. önéletrajzában. És ott van *Voss* német költő hajdan oly népszerű *Louise* c. idillje; a *grunawi* evangélikus lelkész tiszteletreméltó alakjával, akiben nagyszüleink oly nagyon gyönyörködtek. Míg *Goldsmith* regényében még megvan az a bizonyos romantikus vonás, melyet az angol szellem (a költészetben!) oly nagyon kedvel, *Voss* költeménye már teljesen józan, de sikerült rajza a racionalizmus korának. Egyszerű hálókabátban, sapkával ősz fürtein, örökké vidám arccal lép elénk *Voss* lelkésze (mintája *Voss* apósa, *Boie J. F.* flensburgi lelkész volt), a XVIII. századvégi boldog ember típusa, kinek derült istenbízalma megfelelő önelégültséggel is párosul. Bizony, ennek a jó papnak a boldogságát semmi sem zavarja, hiszen csekély igényei teljes kielégítést nyernek, gyülekezetével a lehető legjobb viszonyban van, vallásos kételyek nem bántják, tudományos problémái nincsenek, állásának súlyos, felelősségteljes voltát alig érzi. Ilyen volt általában a protestáns lelkész képe a XVIII. század irodalmában.

Nem is egy század alatt gyökeresen megváltozott minden. Újabban is feltűnik még ugyan egy-egy idill, vagy legalább oly

elbeszélés vagy regény, mely a lelkészt derűs színben, kedvező viszonyok közt hatva, alkotva és minden akadályon diadalmaskodva tünteti fel, de a művek javarésze, melyek az utolsó évtizedekben a könyvpiacra megjelentek és nagyobb hírre vergődtek, már túlnyomólag a modern szellem világitásában láttatják a protestáns lelkész működését. Ezek a modern és hipermodern írók pedig úgy érzik, hogy az idillek kora végkép elmúlt, hogy ma a lelkész oly társadalomban él, mely politikai, gazdasági és eszmei harcok viharától harsog, melyek az Isten szolgáját is a küzdelmes élet porondjára szólítják és nem egyszer szét is marcangolják. És éreztetik ez újabb írók azt is, hogy a lelkészi pálya éppenséggel nem az a kényelmes, kevés teendővel járó, csendben lefolyó hivatal, az a tövistelen rózsaut, aminőnek némelyek ma is szeretik feltüntetni, hanem épp egyike a legfáradalmasabb, legnehezebb életpályáknak, ha nem a legfáradalmasabb, a legnehezebb, a legháládatlanabb, mert tele van súlyos lelki harcokkal, anyagi nyomorúsággal, erkölcsi megaláztatással; mert sokszor a legnemesebb, legönzletlenebb törekvések ellenére gúny, közöny, ellenséges indulat, sőt gyűlölet jár a nyomában és mert nincsen pálya, melytől többet követelnének. A protestáns papnak ma tulajdonképen mindenesnek kellene lennie. Egyaránt meg kell értenie a gyermek, a férfi és a nő, a falusi paraszt, a tengerparti halász, az ipari munkás, a mezőgazdasági alkalmazott, a városi polgár, a műveltek és félműveltek, az egyházas érzületű ember, a vallásilag teljesen közönyös, sőt az atheisták és új vallást áhitozók lelkét és gondolkodásmódját is és mindenkinek kell valamit nyújtania a lelke kincseiből. Hol az a hivatal, mellyel szemben ennyi követelést támasztának? És ha elgondoljuk az e várakozásból eredő súlyos nehézségeket, bizonyára tisztelettel fogunk tekinteni azokra a férfikra, akik ilyen emberfeletti munkára vállalkoznak! Természetes dolog, hogy nem is egyformán állják meg a helyüket, hiszen a pályaválasztás még nem dönti el a hivatottságot és bizony akadt a próféták és hősök mellett is nem egy méltatlan szolgája az Úrnak. Az irodalom is nemcsak a jelesek mutatja be, hanem a gyenge jellemeket is.

Lássunk először néhány oly művet, melyben a jellemzett, modern léggör, a súlyos belső és külső harcok még kevésbé nyilvánulnak meg.

Amolyan „klasszikus-modern“ lelkészképet tartalmaz a német *Wilhelm Raabe Der Hungerpastor* c. nagyon elterjedt regénye (1864). Az éhség e műben nemcsak fizikai éhséget jelent, bár ez is sűrűn szerepel, hanem mindennemű magasabb törekvést, a fény, a műveltség, de a becsület és gazdagság után is. Azonban, és épp ez a döntő mozzanat a regény megítélésénél, épp az lesz a győztes, aki a fáradságos, de nemes úton halad, ez pedig a szegény

vargának a fia Unvirsch János Jakab, aki szükös, de becsületes környezetben nő fel, sok nyomorúságon, gondon, megaláztatáson esik át tanulóévei alatt, de azért meg nem török, míg papi oklevelet nem szerez. Még ezután sem mosolyog ugyan rá a szerencse, mert egyelőre nem kap állást, hanem három helyen is kénytelen végigszenvedni a házitanitóság keserveit, de végre felvirrad rá a nagy nap és elfoglalhatja a nagyon is szegényes grunzenovi parochiát. Ide hozza szíve vá'asztottját is és nem mint nagy theologus, de mint igazi lelkipásztor és tanácsadó fog hozzá a munkájához: halásznépe felemeléséhez. Kicsi a munkaköre, de azt teljesen betölti emberszerető szívével, töretlen istenhitével és a világosság utáni éhségével. Lelkét áthatja az a tudat, hogy nem kenyérből él az ember, hanem Isten szelleméből és ezért a legszerényebb viszonyok közt is feltalálja lelke nyugodalmát; míg ifjúkori barátja Freudenstein Mózes, ki más úton kereste a boldogságot, siralmas véget ért. E nagyon szépen megírt regényből az a szózat hangzik felénk, hogy a „hungerpaster“ egy tulajdonsága nélkül egyetlen pap sem lehet el és ezt egyszóval odaadásnak, vagy ha tetszik idealizmusnak nevezhetjük. Csak futólag említjük itt koszorús költőnk *Jókai Mór: A barátfalvi levita* c. elbeszélését. A hős Guthay Lőrinc itt végzett jogász és theologus, de nem felavatott lelkész, aki viharos évek után (— mert felvén a báró Kadarkuthy Viktor álnevet, sok csínyet követett el és végre elhalásztta az igazi báró elől Csallóközy alispán legszebb leányát —) mintegy bűneit levezekelni menekült a Bükkhegység közepén fekvő mész- és szénégető telepre, Barátfalvára, hol igen hasznos működést fejt ki. Nemcsak, hogy az iskolában tanít és okos prédikációkat tart, de egészen új életet varázsol az elhanyagolt helységbe. Rendezett anyagi viszonyokat teremt, csinos házacskákat épített, gyümölcsfákat ültet és a méhészet, halászat és lúdtenyésztésre tanítja híveit. A vidéken jeles farkasvadász hírében is áll és mint ilyen megmenti az igazi Kadarkuthy életét, aki neki ezért megbocsát. El is mehetne most már a nagyvilágba, de ő már lemondott a fényes városi életről és fiát arra akarja nevelni, hogy esze és szorgalma után megéljen . . . Ami bennünket ez elbeszélésben érdekel, az, hogy íme mily sok jót tehet a pap gazdasági téren, ha van hozzá érzéke. Ez újszerű vonás a pap munkakörében, melyet az előző századok nem ismertek, amennyiben az ige hirdetésével, a szentségek kiszolgáltatásával, továbbá a katechetikai tevékenységgel, az egyházi anyakönyvek vezetésével és az iskolák látogatásával kimerítettnek vélték a lelkész hivatását.

Megható optimizmussal rajzolja a protestáns lelkész életét *Baksy Sándor* a *Pusztai találkozás* c. elbeszélésében. Dombay Máté egész élettörténete e két szó körül forog: tanulás és tanítás.

Tanult falusi iskolában, tanult theológiát itthon és a külföldön, tanította a környezetét, tanított a katedrában és mint káplánnak alkalmat nyílt egy „nőképző intézetben“ angol nyelvet tanítani, de ő inkább arra használta ez órákat, hogy a leányokat hazájuk nyelvén és irodalmának az ismeretére tanítsa. Szívével tanított és ezért mindenütt megszerették. Ez a jeles tehetségű ifjú lelkész kerül egy új egyházba, Nemes Kondor pusztára, ahol tulajdonképpen semmi sincs, csak egy iskolaépület, egy féligkész paplak meg sok ígért. De ő fölveszi a harcot a független gazdák „Mán mög“, „Mineka“ és „Kikőhúznyi“ pártjaival és tapintatos eljárásával, rendületlen erélyével odaviszi a dolgot, hogy a begombolkozott hívek adakozók lesznek, mire rövid időn belül fölépül a templom is, meg a torony is és föléled a hit, az egyházszeretet az egész gyülekezetben. Dombaynak pedig ezen alkotó munka mellett kedves jutalma, hogy hozzá méltó papnét szerez. Azonban — sajnos — a legkevesebb lelkésznek a fejlődése és diadala oly egyenletes és teljes, mint Dombayé, akinek szintén vannak ugyan apróbb kellemetlenségei (a választóeljárás vagy hívei vaskalapossága folytán), de ezek mind elenyésznek azon belső lelki harcokhoz képest, melyeken a legtöbb protestáns lelkésznek át kell esnie, hogy személyes meggyőződéshez, hivatásérzethez jusson.

Ezeket a lelki küzdelmeket tárja fel *Nihack-Stahn* ev. lelkész, német író *Der Mittler* c. művében. A hős Arnd papi családból származik és korán átlátja azt a sziszifusi munkát, melyet apja a maga hivatáskörében folytat a vallástalan világgal, mely a földiekhez tapad. De épp ezért határozza el Arnd, hogy lelkészi pályára lép és apját fiatalos hévvel támogatja. Nyomban hozzá is fog a keresztyénség apológiájának megírásához, melyet elvisz magával az egyetemre is. De itt egészen más légkör fogadja be, új eszmék csapkodnak körülötte és szűrődnek bele a lelkébe. Az egyetemen hirdetett kritikai theologia, a theologus ifjak vitaestélyei, egy természettudós cinikus kételyei és fagyaló gúnyolódása a vallás és egyház kérdéseiről, végre egy spiritiszta öncsalódása alaposan meg-ingatják gyermeki hitét. Azonban végzetessé rá nézve az a körülmény válik, hogy az a szabadelvű tanár, aki előadásain a kritika bonckésével széjjelszedi a biblia minden szavát, a szószéken mégis a régi szellemben beszél! Hogyan — kérdi Arnd? Hát nem képmutatás-e az és nincs-e igazuk azoknak, akik azzal vádolják a protestáns lelkészeket, hogy ők csak hivatalból hirdetik az igét, de hinni maguk sem hisznek benne? Ezek a töprengések mély lelki meghasonlásba kergetik hősünket. Odahaza is egymást érik a leverő benyomások. Apjának egyik lelkésztársa teljesen hitetlenül végzi az egyházi funkciókat és mégsem mond le gyötrellemmel teljes állásáról, mert nagyszámú családja van.

És azt is kell tapasztalnia, hogy a lelkészi pályán is vannak törtetők, komédiások és hogy itt is sokszor ezek érvényesülnek a legjobban. Ezért Arnd egyidőre elfordulva a theologiai studiumtól, belemélyed a szociális kérdés tanulmányozásába és ebbe belevonja apját is. A tisztos öreg urat csüggeteg bánat fogja el, mikor arra eszmél, hogy a kérdést eddig csak hírből ismerte és hogy öreg napjaira is tegyen valamit, keresztyén munkásegyletet akar alapítani e jelszóval: „féld az Istent és tiszteld a királyt“. A gyűlésen azonban saját fia az uralkodó osztályból kikerülő vezetőség és a „gutgesinnt“ munkásokkal szemben a szocialisták pártját fogja. Ez szíven találja az ősz lelkészt, óriási izgatottságban hazavánszorog, ahol megüti a szél. A halál közeledésével azonban apa és fiú kibékülnek, sőt Arnd még arra is rááll haldokló apja megnyugtatóására, hogy a régi hit szellemében prédikáljon. Nemsokára rá Arndot vikáriusi állásban találjuk a fővárosban, ahol beszédével az előkelő körökben is feltűnést kelt. E mellett művészekkel szövetkezve kiad egy kritikai folyóiratot, melyben csipkedik a modern kor konvencionális hazugságait. Épp akkor akarja gyűlekezete állásában véglegesíteni, de Arnd a döntő pillanatban kijelenti, hogy állását nem tarthatja meg, mert megcsalta hiveit, hazudott, nem a saját hitét prédikálta, hanem más, tőle egészen idegen hitet. Szerencséjére egy nagybátyai örökség hull az ölébe és így gondtalanul, függetlenül élhetne, csak hogy borzasztó üresnek, sivárnak érzi a lelkét, céltalannak az életét. Szakit a művésztársasággal és utazni indul. Rómában a katholicizmushoz közeledik, de az utolsó pillanatban visszariad az áttéréstől. Oly életuntság fogja el, hogy már öngyilkosságra gondol, de egy új ismeretség megállítja: egy özvegyasszony és művész fia. Az eszes nő megérteti Arnddal, hogy mi az ő legnagyobb hibája, az, hogy eddig nem szeretett igazán senkit, pedig, úgymond, minden embernek közbenjáróra („Mittler“-re) van szüksége, olyas valakire, akit szeret, akiért fárad, akiben bízik, mert különben nem hisz abban sem, akit nem lát. Márta lesz az ő első közbenjárója és utána egy tanítványa. És most, hogy szíve megnyílt az önzetlen szeretet számára, maga is érzi, hogy fel van készülve a lelkészi pályára. Késlekedés nélkül szolgálatra jelentkezik és szántszándékkal azt az elhagyott gyülekezetet választja, amelynek lelkésze az előbb említett hitetlen ember, öngyilkossággal fejezte be eltévesztett életét. Megérkezvén az egyszerű nép közé, Arnd egyszerű prédikációt tart, utána pedig összegyűjti hiveit, szépítgetés nélkül elmondja saját élete folyását és azután áttérnek az egyes hívek ügyes-bajos dolgaira, kételyeire és kérdéseire, melyekre teljes őszinteséggel felel. „Én ugyanazt gondolom, mint az apostolok és evangélisták“ — mondja Arnd többek között — „csak más a beszédem. De vannak dolgok, amelyek

kimondhatatlanok és én rajta leszek, hogy ti épp úgy tudjatok a lelkemben olvasni, mint én a tiétekben. Az lesz a helyes viszony közöttünk, hogy egymást támogassuk, emeljük, vonjuk fölfelé, hogy mint egymás papját, egymást segítve előre haladjunk az igazságban és a szereteiben“.

Nagyon részletesen ismertettük e regény cselekvényét még pedig azért, mert úgyszólván a magok teljességében mutatja be azokat a kísértéseket, megpróbáltatásokat, melyeknek a leendő lelkész pszichikai fejlődése közben ki van téve. Láthatjuk, hogy a sok ellentétes szellemi áramlat, jelszó és törekvés közepette, a kritikai történeti gondolkodásmód uralma alatt, midőn minden még a szent, az örökkévaló is kétesnek, változónak, relatívnek kezd feltűnni, a protestáns lelkésznek mily nehéz biztos alapját megőriznie. De másrészt bizonyos, hogy csakis az ilyen lelki tusa árán szerzett hit értékes, nem pedig a másoktól gondolkodás nélkül elfogadott, vak hit. Arnd tévelygéseinek, önmeghasonlásának az oka az, hogy nagyon kevés idealizmussal kezdi pályafutását. Nagyon sok benne az önzés, az én kultusza, csak magával gondol és nincsenek magasabb céljai, melyeknek teljesen odaadná magát. Csak miután megismerte az önfeláldozó szeretetet, villan fel benne az a tudat, hogy odaadásra, ádozatkészségre van szüksége annak, aki lelkiekben akar munkálkodni.

Dr. Szelényi Ödön.

(Folytatjuk.)

A németalföldi református egyház alkotmánya.

III.

Több gyülekezetnek együttes kormányzása.

Első szakasz.

Általános határozatok.

Több, egymás közelében fekvő gyülekezet az egyházi kormányzat rendszeres gyakorlása végett „*classis*“-sá egyesül. Ezt a nálunk szokatlan műszót nevezem én mindenütt a mi fogalmainknak inkább megfelelő „*Egyházmegye*“ névvel. Az egy-egy (politikai) tartomány területén fekvő „*classis*“-ok egy-egy Egyházi Tartományt alkotnak. Kivételesen csak *Nordbrabant* meg *Limburg*, amely két politikai tartomány, bár területre a legnagyobb, együtt tesz ki *egy* Egyházi Tartományt (Provincia-t), mert lakosainak túlnyomó többsége a római katolikus egyház hívei közé tartoznak.

A Németalföldi Református Egyház ennél fogva 10 Provinciára és 44 Egyházmegyére oszlik a következőképen:

1. *Gelderland* 6 egyházmegyével, melyeknek székhelyei: Arnhem, Nymegen, Zutphen, Bommel és Harderwyk.

2. *Dél-Holland* 6 egyházmegyével, ú. m.: 's Gravenhage (Hága), Rotterdam, Leiden, Dordrecht, Gonda és Brielle.

3. *Észak-Holland* 5 egyházmegyével, ú. m.: Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Hoorn és Édam.

4. *Zeeland* 4 egyházmegyével, ú. m. Middelburg, Zierikzee, Gocs és Ijzendijke.

5. *Utrecht* 3 egyházmegyével, ú. m.: Utrecht, Amersfort és Wijk.

6. *Friesland* 5 egyházmegyével, ú. m. Leeuwarden, Sneek, Franeker, Dokkum és Heerenveen.

7. *Overijssel* 3 egyházmegyével, ú. m.: Zwolle, Deventer és Kampen.

8. *Groningen* 4 egyházmegyével, ú. m.: Groningen, Winschoten, Appingedam és Onderdendam.

9. *Drenthe* 3 egyházmegyével, ú. m.: Assen, Meppel, és Emmen. Végül:

10. *Nordbrabant és Limburg együtt* 5 egyházmegyével, ú. m.: 's Hertogenbosch, Breda, Heusden, Eindhoven és Maastricht.

A *vallon-egyházközségek* valamennyien együtt egy külön egyházi tartományt alkotnak. Ellenben az angol-, vagy skót-presbiteri gyülekezetek a saját városaik szerint illetékes németalföldi református egyházi hatóságok alá tartoznak.

A németalföldi (hollandus) egyházközségek ügyeit a fentebbi beosztásnak megfelelőleg a következő szervek intézik:

1. az Egyházmegyei közgyűlés,
2. az Egyházmegyei Tanács,
3. a Tartományi Egyházi Tanács.

A wallon (francia-nyelvű) egyházközségek ügyeinek az intézése, a „wallon-reunio“-ra, meg a „wallon-egyházak ügyeit intéző Bizottság“-ra tartozik.

Az Egyházmegyei-, meg a Tartományi Tanácsnak a tagjait az Egyházmegyei közgyűlés választja évenként az Egyházmegye székhelyén június hónap utolsó szerdáján tartandó gyűlésén.

A „wallon-egyházak ügyeit intéző Bizottság“ tagjait

az Egyházmegyét helyettesítő „wallon-reunio“ választja évenként a maga által utolsó összejövetelén egy évvel előre meghatározott városban.

Második szakasz.

Az egyházmegyei közgyűlés.

Az egyházmegyei közgyűlés áll: 1. az összes szolgáltató lelkészekből, 2. ugyanannyi ténylegesen szolgáló presbiterből, ahány rendes lelkészi állás van az Egyházmegyében.

A presbitereket mindenik Egyháztanács a maga kebeléből, a gyülekezet költségére küldik ki. Ez a kiküldési joga akkor is megvan az Egyháztanácsnak, ha egy vagy több lelkészi állás üresedésben van. Ha azonban az Egyházmegyei Tanács végzi a Presbiterium tisztét, akkor az ilyen Egyházmegyei Tanács nem küld az Egyházmegyei közgyűlésre presbitereket, ha az illető egyházközségeknek még van egy vagy több tényleg szolgáló presbitere. (Lásd fentebb az „Egyháztanácsról“ mondottakat.)

Társegyházak, amelyeknek közös lelkészük, de külön-külön presbiteriumuk van, felváltva küldenek presbiteri képviselőt az Egyházmegyei közgyűlésre.

A kiküldött presbitereket csak megbízólevelük bemutatása után bocsátják be az Egyházmegyei közgyűlésre.

A kiküldöttek az Egyházmegyei közgyűlésen tárgyalta fontosabb ügyekről jelentést tesznek saját presbiteriumuknak.

Az *Egyházmegyei közgyűlés praesese, assessora* és *scribaja* gyanánt ugyanazok a személyek szerepelnek, akik ezeket a tisztségeket az *Egyházmegyei Tanácsban* betöltik. De az *Egyházmegyei Tanács* többi tagjainak, mint ilyeneknek, nincs ülési joguk az Egyházmegyei közgyűlésen.

Az Egyházmegyei közgyűlés munkaköre:

1. megejti a választásokat, melyeket a törvény hatáskörébe utal;

2. a Zsinat által hozzá leküldött új szabályzatokra, vagy a régiek módosításaira tagjainak véleményét kikéri és a kialakult véleményt, mint javaslatot, *közvetlenül* a Zsinathoz felterjeszti;

3. felveszi és lezárja az egyházmegyei számadásokat, felügyel az alapokra és alapítványokra, melyekre azok a számadások vonatkoznak és *mindig csak egy év tartamára*

az *Egyházmegyei Tanács* lelkészi tagjai közül az egyházmegyei quaestort (pénztárnokot), meg ennek a „secundus“-át megválasztja. Ez a quaestor mindig a következő év január 1-én lép le;

4. tanácskozik mindarról, ami úgy az egyes, mint a hatósága alá tartozó összes gyülekezetek érdekeit előmozdíthatja, főképen ami a vallásos és egyházi életet illeti;

5. megfontolás tárgyává teszi tagjainak indítványait és véleményes javaslatait, és azokat elfogadtatásuk esetén mint a sajátját az Egyházmegyei vagy a Tartományi Tanács, esetleg a Zsinat elé felterjeszti;

6. felveszi és lezárja az egyházmegyei özvegyi-gyámpénztár számadásait, de csak azon tagjai által, akik annak a pénztárnak tagjai. Ugyanezek a tagok választják meg a gyámpénztár quaestorát is.

A Németalföldi Református Egyház alkotmányában az Egyházmegyei közgyűlés az egyetlen népesebb kormányzó testület.

Harmadik szakasz.

Az Egyházmegyei Tanács.

Minden Egyházmegye területén van egy „*Egyházmegyei Tanács*,” mely áll:

egy praesesből, egy assessorból, egy scribából és két vagy több tényleges szolgálatban működő lelkészből, továbbá minden két lelkészi tagra egy presbitér-tagból.

A 20 vagy ennél kevesebb gyülekezetből álló Egyházmegyék két lelkészi tagot, a 21—35 gyülekezetből álló Egyházmegyék három, az ennél több gyülekezetből álló Egyházmegyék négy lelkészi tagot választanak.

A praesest, assessor és scribát, valamint az Egyházmegyei Tanács többi tagjait is az Egyházmegyei közgyűlés az alaptörvény megszabása szerint szabadon választja.

A scribát és ennek a secundusát (mert az általános részben már rámutattunk arra, hogy minden egyes *rendes* (primus) tagnak megvan a saját külön „*secundusa*“) lehetőleg az Egyházmegye székvárosában működő lelkészek közül kell választani. A praeses, az assessor és a scriba tiszteket megbizatosok idejéig (tehát legeslegfeljebb 3 évig) töltik be.

Az Egyházmegyei Tanács ügykörébe tartozik, hogy:

1. a gyülekezetre, a lelkészekre (úgy a tényleg szolgáló, mint a „*kiérdemült*“ lelkészekre), a lelkészjelöltekre, a presbiterekre és a diakonusokra felügyel;

2. tudomást szerez a presbiteriumokban vagy a presbiteriumok közt, vagy ezek és a körök közt, végül a különböző körök között netalán előforduló surlódásokról és egyenetlenségekről;

3. tárgyalja és eldönti a gyülekezeti tagok fegyelmi eseteit *fellebbezés* esetében s tárgyalja a lelkészek, lelkészjelöltek, a presbiterok és a diakonusok fegyelmi ügyeit *elsőfokon*;

4. megvizsgálja azokat, akik vallástanítói képesítést kívánnak szerezni és a vizsgálat sikerülte után képesítőlevelet ad ki részükre;

5. Vigyáz az üresedésben levő gyülekezetek és a lelkészi özvegyek és árvák érdekeire és az Egyházmegyének az özvegyi gyámpénztárra vonatkozó jogaira;

6. felügyel az egyes diakoniák adminisztrációjára és az egyházi javak kezelésére;

7. elismeri az új egyházközségeket; szétválasztja vagy összeköti a társegyházakat; a területén fekvő egyházközségek határvillongási kérdéseiben (a szóban forgó gyülekezetek meghallgatása után, a felügyeleti hatóságokkal egyetértésben) bizonytalanság esetén *meghatározza*, vizsály esetén *eldönti*, kényszerűség esetén *megváltoztatja* a határvonalat. Ez utolsó esetben a *Tartományi Tanács* jóváhagyását is köteles kikérni s a jogérvényes határváltoztatást a *Zsinatnak* bejelenteni;

8. a gyülekezet presbiteriumának a kérésére a *Tartományi Tanács* jóváhagyása után *új lelkészi állásokat* rendezesít, vagy a meglevők számát apasztja;

9. munkálkodásának fontosabb tárgyairól az Egyházmegyei közgyűlés elé *évenként* rövid jelentést terjeszt;

10. végzi a gyülekezeti Egyháztanács ügyeit azokban az esetekben, melyekre az általános részben rámutattam.

E végből:

1. levelez az egyházi hatóságokkal és más testületekkel és ahol szükségesnek látja, magánszemélyekkel is;

2. *évenként írásos* kérdezősködés útján, azonban minden *harmadik évben*, továbbá mindannyiszor, valahányszor azt valamely gyülekezetre nézve szükségesnek tartja, *személyes* egyházlátogatást végez, az erre vonatkozó külön szabályzat szerint. Vizsgálódása eredményéről mindig jelentést tesz a Tartományi Tanácsnak;

3. előzetesen megvizsgál minden vizsályt vagy panaszt és megítéli, hogy kire tartozik annak a tárgyalása

és ennek a megítélésnek az értelmében az ügyet vagy eldönti vagy illetékességi helyére eljuttatja.

Az Egyházmegyei Tanács jogosítva van lelkészek, lelkészjelöltek, presbiterek és a diakonusok felfüggesztésére.

Az Egyházmegyei Tanácsok rendes gyűléseiket az Egyházmegye székhelyén tartják március, május, szeptember és november hónapoknak utolsó szerdáján, de ha a körülmények úgy követelik, előbb vagy később is tarthatják.

Az elnök *jogosult*, két tagnak írásbeli kérésére pedig *köteles* rendkívüli gyűlést hívni egybe.

A praeses akadályoztatása vagy lemondása esetén őt az assessor helyettesíti, ezt pedig a Tanácsnak ebbeli hivatalára nézve legidősebb lelkészi tagja.

A scribát *véletlen* távolléte esetén a Tanácsnak valamelyik erre fölkért tagja helyettesíti, előre tudott akadályoztatása esetén pedig — természetesen — a saját secundusa.

Negyedik szakasz.

A Tartományi Egyházi Tanács.

Mindenik provincia területén egy, ténylegesen szolgáló lelkészekből és szolgálatban levő vagy azelőtt már szolgált presbiterkből álló Tartományi Egyházi Tanács működik.

Mindenik Egyházmegye választ bele *egy* lelkészi tagot a saját kebeléből, s ha a Tartományi Tanács úgy kívánja, még egy lelkészi tagot a Tartomány összes rendes lelkészei közül szabadon választva.

Minden *két* ily módon megválasztott *lelkészi* taghoz választanak az Egyházmegyei közgyűlések felváltva, előre megállapított sorrend szerint *egy-egy* presbitertagot.

A „*wallon-egyház ügyeit intéző Bizottság*“ (amely egyenrangú a „Tartományi Tanács“-okkal) *öt* lelkészből és *két* presbiterből áll.

Azokba a Tartományi Tanácsokba, amelyek alá csak három Egyházmegye tartozik (Utrecht, Overijsel, Drenthe) a *secundusokon* kívül ugyanannyi *tertius*-t is kell választani, a hány lelkészi tagja van a Tartományi Tanácsnak (tehát a presbiter tagoknak nem lehetnek *tertius*-aik).

Mindenik Tartományi Tanács a saját kebelébe tartozó lelkészek közül elnököt és alelnököt választ. Titkárákat akár saját lelkészi tagjai közül választhatja, akár rajta kívül álló lelkészek közül, de ebben az utóbbi esetben a

titkárnak csak tanácskozó szava van a gyűlésben. Akadályoztatása esetén valamelyik erre fölkért Tanácstag helyettesíti a titkárt.

A Tartományi Tanácsok *évente háromszor* tartanak rendes gyűlést és pedig május, szeptember és november hónapok *első szerdáin*, de szükség esetén előbb vagy később is.

Az elnök jogosult, két tag írásbeli kérésére pedig köteles a Tanácsot rendkívüli gyűlésre hívni egybe.

A Tartományi Tanácsok rendes gyűléseit a politikai tartomány fővárosában tartják, tehát:

Gelderland — Arnhemben,
Dél-Holland — Hágában,
Észak-Holland — Amsterdamban,
Zeeland — Middelburgban,
Utrecht — Utrechtben,
Friesland — Leeuwaardenben,
Overijssel — Zwollében,
Groningen — Groningenben,
Drenthe — Assenben és
Nordbrabant—Limburg — 's Hertogenboschban.

A „wallon egyházak ügyeit intéző Bizottság“ Hágában, Amsterdamban vagy Utrechtben ülésezik, vagy ott, ahol a „reunio“.

A Tartományi Egyházi Tanács:

1. felügyel az Egyházmegyékre és azok Tanácsaira az egyházi törvények és szabályzatok megtartása szempontjából;

2. tudomást vesz és dönt azokról a surlódásokról, melyek az Egyházmegyei közgyűléseken, vagy Egyházmegyei Tanácsokban, vagy közöttük esetleg felmerültek;

3. tárgyalja akár fellebbezés esetén, akár első fokozatban azokat az egyházi fegyelmi eseteket, melyeket a törvény hivatalvesztéssel sújt; továbbá azokat a fegyelmi ügyeket, melyek az Egyházmegyei Tanácsra, vagy annak tagjaira ebbeli minőségükben tartoznak;

4. az állami egyetemek *theológiai fakultásai mellett az egyház által fenntartott professzori székek betöltésévégett szervezett ajánló-bizottság tagjait és secundusaikat a saját tagjai vagy ezeknek secundusai közül megválasztja;*

5. *felveszi a lelkészjelöltekről a teljes lelkészi vizsgálatot és annak sikerülte esetén őket a lelkészi állásra képesítetteknek minősíti;*

6. felmenti a lelkészeket — saját kérésökre — a lelkeszi szolgálat teljesítése alól;

7. gondosan vigyáz az egész tartomány vallási és egyházi érdekeire általában; a tartományi özvegyi-gyám-pénztárra különösebben is;

8. tárgyalja és ha csak lehet végleg eldönti azokat az ügyeket, amelyek a diakoniák igazgatására vonatkoznak s amelyeket az Egyházmegyei Tanácsban nem lehetett végleg befejezni;

9. végérvényesen dönt mindazokban az ügyekben, amelyek hozzá az Egyházmegyei Tanácsok vagy jóváhagyás végett felterjesztettek, vagy azoktól megfellebbeztek;

10. végzi a gyülekezeti Egyháztanács ügyeit azokban az esetekben, midőn az erre elsősorban hivatott Egyházmegyei Tanács vagy nem készséges, vagy nem alkalmas az Egyháztanács funkcióinak az elvégzésére.¹

E végből:

1. levelez valamennyi egyházi kormányzó hatósággal és testülettel kivétel nélkül; és ahol szükségesnek tekintti, valamennyi polgári és bírósági testülettel és magánszemélyekkel is;

2. a Zsinatnak rendszeres jeleentéseket ad mindazon ténykedéseiről, vagy felterjeszti hozzá az alsóbb fokú fórumok mindazon értesítéseit, amelyekre a törvény kötelezi, vagy saját belátása ösztönzi.

A Tartományi Tanács jogosítva van lelkészeket, lelkészjelölteket, presbitereket, diakonusokat hivatalukból letenni, kiérdemült lelkészeknek pedig a szent hivatal gyakorlását megtiltani.

Ha valamely viszályt, mely két vagy több az ő hatósága alá tartozó Egyházmegye között fölmerült, nem tud végérvényesen elintézni, valamint ha ilyen torlódás ő közte, meg valamelyik Egyházmegye között keletkeznék, az ügyet végleges elintézés végett a Zsinat elé terjeszti.

¹ (A presbiterium helyett, — annak teljes jogkörével — felsőbb testületeknek a fungálása a mi magyar egyházi törvényeinkben eddig teljesen ismeretlen, pedig a hanyag, vagy renitens presbiteriumok észretérítésére különösen üdvös orvosszer. N. Zs.)

(Folytatjuk.)

Nagy Zsigmond dr.

a debreceni ref. kollégium ny. tanára.

P e t ő f i.¹

Petőfi politikai költészete irodalmunkban legszélső képviselője a nemzeti gondolatnak is, a demokráciának is, de a kettőnek együtt. Forrongó lelkében közös, egységes eszményképpé szövődnek. Még e végletes fejlődésekben sem szakadnak el egymástól, mint a Széchenyitől megindított reformkor politikájában és költészetében, egészen a mi napjainkig, soha. Széchenyinek a nagy nemzet-ébresztőnek terveit, politikáját, talán még álmait is, bizonyára messze elhagyta ez a fejlődés, amint Petőfi forradalmi szellemében mutatkozik; elhagyta eszméivel épp úgy, mint szenvedélyeivel. De azért, amint az egész kornak semmiféle mozzanata nincs, amely Széchenyire ne utalna, a tőle messze jutott Petőfi is, akit különben ismer és idéz, szellemével, világító és gyújtó eszmekörével szorosabb, bensőbb kapcsolatban áll, mint felületesebb tekintetre gondolhatnók.

Ha Petőfi jelentőségének lényegét keressük, még pedig jelentőségét ránk nézve és a világra nézve: két egyszerű formulára juthatunk. Az egyik Petőfi történeti helyét és nagyságát igyekszik legrövidebben és legegyszerűbben megjelölni a magyar szellemi élet fejlődésében; a másik ugyanezt a világirodalom folyamában.

Széchenyi demokráciája, mint egész hatalmas koncepciójának valamennyi, kis és nagy mozzanata, saját világos és többször ismételt nyilatkozatai szerint: a nemzeti gondolatból ered. Ez fakasztja, ez érleli, ez keresi módjait, ez tüzi ki határait. A népet *nemzetesíteni* akarja. Ennek az új nemzetnek, mely magába fogadja, a régi mohos határkövek elmozdításával, mindazokat, akik magyarul éreznek és gondolkodnak, mely a népben az anyagi és erkölcsi erőnek új és gazdag forrásait bírja: ennek a *teljes magyar nemzetnek költője Petőfi*. Annak az egész nemzetnek, melynek nemzeti ízlése, gondolkodás-, érzés- és kifejezőmódja éppen a népben leggyökeresebb, leghatározottabb, legerősebb. Nem népköltő, hanem a néppel megteljesedett, a nép szellemével meggazdagodott, kiélesedett, magára ismert nemzeti lélek költője. Mielőtt ez a nemzet törvény szerint megalakult volna: a lelke megszólal Petőfiben. Sugalmait érzik Csokonai, Kisfaludy Károly, Czuczor, Vörösmarty; Petőfit eltölti egészen és diadalra jut általa. A Széchenyitől álmódott teljes magyar nemzetnek ez az első diadala.

Hát világirodalmi jelentősége, melyre tudtommal egész határozottan 1860-ban mutatott rá először Saint-René-Taillendier a következő szavakkal: „A XIX. század ihletett mesterei közt hely illeti meg e lánglelkű ifjut, mert az érzelmek, melyeket dicsőít, minden

¹ Az Irodalomtörténeti Társaság 1921 február 13-iki Petőfi-matinéján elmondott megnyitó.

nemzettel közösek“? Mi ez érzelmek foglalata és hogyan kapcsolódik velök Széchenyihez?

Széchenyi a magyar nemzet ifjúságának gondolatából és hitéből indult ki, szembeszállva az akkoriben nagyon elterjedt Herder-féle néppszichológiai elmélettel, mely a magyart elvénhedett és a természet törvényei szerint sirja felé közelgő népnek állította. A *Hitel* mást hirdet: a magyar ifjú nép, hibái is a fiatalság hibái, hinnie kell jövőjében és dolgoznia érte. Ez a szilárd, rendületlen hit az alapja Széchenyi egész fenséges elszánásának és dicső pályájának: ez harsog maig híres jelmondatából: Magyarország nem volt, hanem lesz. Széchenyi hitének és tételének sem meggyőzőbb, sem fényesebb bizonyossága nincs Petőfinél. Nemcsak a megifjodott nemzet költője ő, hanem, költészetének egységes és legmélyebb valója szerint, jellemzően az ifjúságnak, az ifjú emberi léleknek legnagyobb költője.

Költészete egy nemzet ifjú hevületének kitörése s az ifjú léleknek hű, teljes, elragadó képe. Hangja, törekvései, érzelmei, eszményei mind mind az ifjúságé. A lobbanó szenvedély és a szélső nyugtalanság, a riadó öröm és szaggató fájdalom, a képekkel áradó borongás és mindig kész daloló kedv, a szinte féktelen szabadságszeretet és meggondolatlanságig nemes áldozatkészség, az ideálszövő képzelet és ideálhívó biztosság, a fejedelmi önérzet, — van-e a világon az ifjúságnak sugárzóbb, igazibb és teljesebb költészete az övénél? Az ifjú lélek minden eleme úgy ragyog benne, mint a szivárványban a színek: legnagyobb erejökben és teljességekben. Ha azokra gondolunk, akikkel Grimm Hermann összemérte: Homér a legnagyobb mesemondó, Dante az élet és képzelet legtagabb világának feltárója, Shakespeare a legnagyobb jellemrajzoló, Goethe e megismerésre és boldogságra törekvő emberi szellem legmélyebb és legfinomabb költői tolmácsa, Petőfi annak a léleknek legnagyobb lírai megnyilatkozása, amely ebben a mi embervilágunkban a legköltőibb: az *ifjúságnak*. Ezt a költőt pedig, ki egy ismeretlen nyelven az ifjúság lelkével hódította meg a világot, sugallhatta-e más, mint egy ifjúságát élő és érző nemzet lelke?

Ime így fűződik Petőfi, a magyarság költője és az emberiség költője, mindkét irányban való nagyságának éppen lényegével, a legnagyobb magyar szelleméhez, melyben a teljes magyar nemzet gondolata érett s az ifjú magyar nemzet gondolata megszületett.

Beöthy Zsolt.

A jövődő magyar irodalom.

Mióta — néhány év óta — a lélektan nagyon komoly tudomány lett és tudjuk, hogy egy gyűrött, kis ponyvaregény is olyan asszociációs utakat tör magának, melyen át olvasója életében valószínűs büntetetté vagy hősiességgé lehet, azóta a különböző világnézetek nem tekinthetik az irodalmat többé valami szelid don Quichotte de la Mancha lovagnak, ki álmódzva ostromolja a maga szélmalmaikat. Az irodalom erős fegyveres, mint a Victor Hugo „bolygó lovagjai“, kik sokszor ezerekkel szemben tartják győzelmesen a harcot. Éppen ezért a magyar protestantizmus magyar és protestáns szempontból nem zárkozhatik el a „splendid isolation“ jelszavával az ő vallási életének szigetére az irodalmi életben való részvételtől, de, mint egységes, erős világnézetnek, érvényesítenie kell magát a verseskönyvek és regények lapjain át is.

Néhány sorban ezt a „felekezeti irodalmi imperializmust“ szeretném megokolni.

A legutóbbi nyugati hatás, mely — mint Ady mondja — „Dévénynél betört“, nemcsak abban állott, hogy új irodalmi értékeket, formákat, irányokat próbált adni, hanem mögötte egy új világnézet állott. A *Nyugat* és írói köre, a művészi kifejezőmódot tekintve, úgy különbözik egymástól, mint pl. Móricz Zs. és Szomory Dezső. Ami őket összefüzi és az egész eddigi magyar irodalomtól elválasztja, az közös világszemléletük. Az eddigi magyar irodalom a természetben, a vidéken élő, ideálokat ápoló, csillagnéző magyar lélek kifejezése volt. A nagyváros idegen neki. Arany János épp úgy kivágyik onnan, mint ahogy Vargha Gyulának fáj a tölgyfa dölte, melynek helyére bérpalotát emelnek. A nyugatosok ellenben a sajtóságon „nagyvárosi“ ember lelkével látnak. Minden írásuk a materializmus irodalmi képeskönyve. Az élet minden küzdelmét e két nagy ösztön állati harcára egyszerűsítik. (Ezt fejezi ki Ady, mikor dacosan kiáltja, hogy nincsen semmi más, csak „vér és arany“.) Vallásuk a „kultúra“, de olyan, amilyenek Móricz Zsigmond értelmezi. („Grósz hozta a pezsgőt . . . nikkal vödörben . . . Pezsgőt? Ugyan honnan szedte? Ez a zsidó ez mégis valami kultúremler“ . . . Nem élhetek muzsikaszó nélkül). Sexuálisak, dekadensek, — s mint minden materializmus — végtelenül pesszimista minden írásuk. Ez a közös világszemlélet fűzi össze az olyan, egyébként távolálló írókat is nolens-volens, mint pl. Beaudelaire és Ady. Mivel pedig a világnézet természete szerint olyan külön nézőpont, ahonnan az élet egész területét egy nagy egészé foglaljuk össze; természetes, hogy a Nyugat esztétikai, theologiai, lélektani írásait ugyanaz a szellem fűtötte, mely a verseiben és regényeiben az az elhatározó alapszín

volt, melyre minden mást felrakott, de mely minden másan keresztül ütközött.

A társadalom életére alkalmazott materializmus: a marxizmus szintén zsoldjába fogadta ezt a már eszményeiben megkopott, de azért nem kevésbé félelmetes Eviradnust: az irodalmat.

Két nyugati szövetségest hoztak be nagy felkészültséggel: Zolát és Anatole France-t. Az ő irodalmi munkájuk, igazi eredeti tehetségek hijján, gondos kiválogató munka volt. Az irodalmat úgy tekintették, mint szükséges és fontos ornamenst, mely a marxizmus épületének nagy gondolatait hangsúlyozza és még jobban aláhúzza.

Hogy a világnézetek mérkőzése a Múzsák csendes ligetét is hadműveleti tereppé alakította át, ezt nálunk a római katolicizmus is észrevette. Harci készülétei között egyik legfontosabb volt, hogy az irodalom virágos rétvéből ő is kisajátított magának egy darabot, hogy saját izlése és szándékai szerint művelje azt. Így állt elő az *Élet* szépirodalmi folyóiratuk, így hozták el a francia nagy katolikus írókat: René Bazint és Paul Bourget-t és hozták teljes díszben az olaszok híres romantikus katolikusát: Manzont. További lépés volt a tudományos élet átszínezése a katolikus nézőpontokkal, ami a Szent István-Akadémia megalapításában nyert teljesebbé.

E helyen nem értéktételeket akarunk megokolni, mindössze azt a tényt hangsúlyozni, hogy — amint a modern államok a tudomány minden eredményét felhasználják a fegyverkezésre, úgy a modern nagy szellemi áramlatok a szellemi világ minden felhasználható értékét a saját műhelyük tüzeiben fegyverré kovácsolták. Ebben csak a protestantizmus nem követte őket. Irodalmi és tudományos életünket Aranytól Mikszáthig a protestantizmus szabadsága lengette át. Nem szabadosság volt ez, nem akarta soha a meglévő eszményeket leverni az égből, de fel a csillagos égig szabadon bonthatta ki szárnyát. A reformáció, mint a tudományban, úgy a művészetben is azért nem termelt külön irányt és stílust, mert ez lényegével ellenkező volt, mert ezeknek a nagykorúsított testvéreknek önálló háztartást biztosított. Most azonban ebből a közös kertből minden irány magának hasított ki egy részt, protestáns íróink sokszor nem tudják önmagukat írni, mert hozzá kell simulniök egyik vagy másik irány korlátaihoz, vagy önként — néha talán jóhiszeműen — állanak be béresnek, hogy arra hajtsák a szárnyas paripát és azt vigyenek rajta, amerre és amit a gazdájuk követel.

Önként kell felmerülnie egy protestáns irodalmi központ gondolatának, melybe sajtó: tehát lapok, könyvkiadás és irodalmi irányítás tartoznának. Nem új reneszánsz-pápai művészetpártolásra gondolunk — kik szeszélyesen törnek igájuk alá egy Michelangelo zsenijét —, nem is új regény-apológiákra, melyek egy-egy dogmatikai kérdést mesterséges cselekményekkel igyekeznek védelmezni, hanem

olyan szabad egyesülésre, ahol a protestantizmus által kitermelt erők szabadon bonthatnák lehetőségeiket, ahol az „új“ nem irodalmi nihilizmus lenne, ahol foglalkoztatni és irányítani lehetne az erőket úgy, hogy nem a kiadó érdeke, hanem egy egészséges protestáns közszellem befolyásolná őket.

Eddig mindenki szabad prédájául hagytuk történelmi és evangéliumi szellemünk által értékévé fejlesztett tehetségeinket. Állást, újságot, nyomdát, sőt nevet kínálva hívta el meganyi új hammelni fuvalás az „új nemzedéket“ erre és arra. A vezéreket, mint annyiszor, ismét mi adtuk nekik. Itt Adyt, MórícZ Zsigmondot, amott Milotayt, Szabó Dezsőt és kisebb bolygóikat.

Ezt a felekezeti tagozódást — jobban mondva : világnézetit — nem mi akartuk és nem mi csináltuk. De ha az ősi jussból : a szellemi élet nagy mezőjéből mindenki hasít magának egy-egy külön darabot, lassan odajutunk, hogy nélkülünk történik meg az osztály, s amikor minden világnézet napilapok, folyóiratok, könyvek, regények útján harsonázza a maga külön igazát, mi nekünk nem marad más, mint a szószék, melynek hangja alig hangzik a fehér falakon túl.

És külön magyar követelmény egy irodalmi központ, társaság, kiadóvállalat, folyóirat teremtése. Talán sehol kevésbé nem kell félni a tiszta, nemzeti gondolatnak semmi internacionális mellék-érdekektől, mint nálunk. Talán sehol nem kell kevesebb megkötöttséggel kibontakozni a magyar tehetségnek, mint egy ilyen irodalmi csoportosulásban. És talán a protestáns világnézetnek a sajtóban, irodalomban való erősebb érvényesítése éppen lényegénél fogva nem az erősebb szétszóródást, hanem egy jövődő egységesebb életét jelezné ennek a szerencsétlen, külsőleg és belsőleg gonoszul széttagolt nemzetnek.

Muraközy Gyula.

T Á R C A.

EZÉKIAS.

„Imé napok jönnek, s elvitetik, valami
a te házádban vagyon.“

Ézsaiás 39. 6.

*Ezékiás király meggyógyult csodamódon
„Népem vigadj, örülj, száz hálatüz lobogjon!*

*Hirdesse minden ajk, mily nagy az Úr kegyelme:
Meggyógyult a király, Júdea fejedelme;*

*Hirdessék hírnökök, a földön szertejárván,
Benn Júdeában és túl országom határán,*

*Hogy akit a halál árnyéka már körülvett,
Kincsének a király megint tovább örülhet.*

*Menjetek, míg a hír a föld színét bejárja:
Dús, boldog és dicső Jeruzsálem királya!“ . . .*

* * *

*Követség érkezik királyhoz Babilonból:
„Reid a nagy király nagy szeretettel gondol;*

*Örvend, hogy istened oly sok javakkal áldott,
S elüzte, mint a sas, leselkedő halálod;*

*Látni szolgálóinak szemeivel kívánja:
Mily gazdag és dicső Jeruzsálem királya?“*

*Örül Ezékiás — kevély szívére rávall —
S vendégli vendégit nagy, fényes lakomával.*

*A tál mind vert-arany, kupák is vert-aranyból,
S a vert-arany kupák öblében színarany bor.*

*„Örökké élj király, ily kincseket ki látott!
Tán ide hordatád te minden drágaságod?“*

„Babilon bölcs fia, ezt már nem jól találád.
Koldúsnak képzeled Jeruzsálem királyát?”

Ma már későre jár, de holnap is virrad nap,
Nézd meg kincstaramat, s aztán beszélj uradnak!”

Mennek másnap korán, velök megy a kincstartó,
Hét zárral megnyílik a pántos cédrusajtó.

Feltáru a terem. A drágaság temérdek,
Tündöklő ékszerek, arany- s ezüst-edények.

Faragvány rengeteg, elefántcsont, meg ében,
Sok drágakő is ég, a szivárvány színében.

Garmadával a gyöngy, halommal áll a bíbor,
S mit csak merész kalmár hoz a mesés Ofírból . . .

„Elvette hangomat, király, álmétkodásom,
Nem hitte két szemem, hogy ennyi kincset lásson.

Királynak is megér e kincstár egy kis útat,
Uramnak hírt viszek, megkötni koszorúdat.“

„Babilon bölcs fia, te ezt csodálva látod,
De engem istenem még több javakkal áldott;

Jer, hadd vezesselek tárházaim során át,
Nem méltán zengek-é Jehovának hozsánnát?”

Tárház tárház után színültig tömve, rakva,
Van ott méz és olaj, bor és tengernyi gabna,

Fűszer töméntelen, van drága mirrha, tömjén,
Szem, szájj elámul itt a nagy bőség özönjén.

Aztán az ólakat, ól ól után bejárvák,
Csodálva a király sok drága paripáját;

Egyiptom földiről vásárolá ezer-szám,
Tündöklök a szekér, bogláros mind a szerszám.

S vendégit a király ajándékkal tetézi;
„Üdvözlöm uratok, Babilon jó vitézi.“

Király pazar kegyét köszöni a követség:
„Babilon s Júda közt meglesz a mély szövetség.“

Méláz Ezékiás, a lelke nyughatatlan,
S a nagy próféta ím, Ézsaiás betoppan.

„Kik voltak itt király?⁴ „Babilonból követség,
Babilon s Júda közt készül szoros szövetség.“

„S mit láttak?“ Kérdezi Ézsaiás sötéten.
„Mindent, s hálásak is, bizony percig se kétlem.“

„Király, boldogtalan, mit nem tesz a hiúság,
Farkasnak találád a bárány gyenge húsát!

Babilon kincssovár s étvágyát még te szítod,
Országodat, király, romlásba így taszítod.

Rabul hurcolja el Babilon népe néped,
Már hallom is zajat dübörgő hadszekérnek.

Kincstárad feltörik, tárházaid kifosztják,
A selymet és bibort kopják nyelével osztják.

Ragadomány leszen a templom szent edénye,
Mint utcarongy vesz el szép szüzeink erénye.

Kit megkímélt a kard, azt Babi'onba hajtják,
Az élők nyomorún csak a halált ohajtják.

Rom lesz Jeruzsálem és rom marad sokáig,
Idegen zsarnokot szolgálnak unokáid!“

Nagy sirással tekint Ézsaiás az égre,
Fölötte a tető, már mintha lánggal égne.

„Népem, megront a bűn s királyod balgasága,
Romlásba így taszít s keserves szolgaságba!

Könny nem hárítja el — a vér se — vesztedet,
Hajh, el fog jöni az, mi elvégeztetett!“

(1919 április 12.)

VARGHA GYULA.

Az ezrednóta.

Tudja a jó ég, hogy keletkezett ez, pajtás, — csak úgy lett, termett, mint ahogy a fű nő a kaszárnya udvarán . . . Azaz hogy, megállj csak! Eszembe jut valami. De előbb egy cigarettát. Hopp, beh bolond vagyok, látod e? Már megint azzal a jobbkarommal akarok utánanyulni, ami nincs többé, hahaha . . . No, mindegy, meg kell ezt szokni. Itt az a cigaretta az ágyam mellett, az orvosságos üvegek közt, dugj csak egyet a számba, úgy, most már beszélhetünk. Ne félj, nem fáraszt. Hát az a nóta . . . Ti, irodalmárok nagybölcseken azt mondjátok: a népdalt a nép csinálja; helyes, de hát ki az a nép? Egynek csak el kell kezdeni s ezt az egyet ti sohse szoktátok megtalálni, úgye? Lásd, mi, katonák sokkal alaposabbak vagyunk, mi például szolgálati pontossággal tudtuk, ki az a nép nálunk, aki az efféle katonanótákat „kezdi”. Mert a többi utóbb fújhatta, cifrázhatta a dalokat, de én utána jártam: a nóta-mag azért mindig Sárga Jankóból kelt ki.

Sárga Jankó! . . . Így hívták. Poéta volt az istenadta, de valahogy ne képzeld sokat, — főhadnagyi szavamra mondom, a a legbambább huszár, a legrosszabb katona volt, nemcsak az én szakaszomban, hanem az egész regimentben. Széplős képű, csitri bajuszú, szőke mesterlegény, bizony még az angyalbőr is árván lógott soványka testén és nomen et omen: nem „János” volt ő, mint például kemény Szálnagy János őrmester, sem „Jancsi” nem volt, mint duhaj Vasvillás Jancsi káplár, még csak „Jano” se volt, mint a ravasz tót huszár Skrobák Jano, nem, ő igazi, ügyefogyott „Jankó” volt, ahogy a svadronnál hívták: Semmi Jankó, Fűzfa Jankó, vagy egyszerűen Fajankó. Megvallom, rukkolásnál olykor szörnyű dühbe hozott, mert sohase volt a helyén s mindig összetévesztette a jobbot a ballal, de igazában azért mégsem tudtam haragudni rá, — most is látom a pislogó, révedező kék szemét s hallom a riadt szavát: „jelentem alássan, igenis, már megint máshová gondoltam! . . . Persze, hogy máshová gondolt, mindig ott volt ő a maga saját, külön, dalos, bolondos, látományos világában. Mert sok mindent tudott ő kelme! Tudott kártyát vetni, marokból jósolni, álmod magyarázni . . . s ami a legérdekesebb, mindig meglátszott rajta, mikor a költői ihlet, vagy ahogy a huszárok mondják, a „nótás nyavalya” rájött. Többnyire délután, csendes pucoló munka közepette jött ez rá a kaszárnya udvarán. Hányszor láttam! Ott sürgött a sok huszár, Sárga Jankó is csajkát surolt a többi közt, midőn egyszerre csak megállt a keze s bámulni kezdett tátott szájjal, a többi tudta már, mind kíváncsian térdeltek köréje s vártak. Hát egyszerre csak átalakul Jankó, mintha

nem is ő volna, legényesen talpraszökik, összeveri a sarkantyúját s vékonyka, heptikás hangján, mintegy kommandóra énekelni kezd: új dal, új szöveg, ott születik meg az új nóta az ajkán. A többi lesi, fülelve tanulja, denikve estére már Vasvillás káplár dalolja tovább az új nótát a Tökász-korcsmában, másnapra a cigány veszi vonóra, harmadnap pedig mi, tiszturak mulatunk mellette az Arany Sas-vendéglőben. És Sárga Jankó? Ő ugyan nem törődik többet a nótájával s az ihlet perce aztán szépen visszacsendesedik az előbbi bamba állapotjába. Kérdem őt olykor: „Jankó, te, oszt hogy jut neked az ilyesmi eszedbe?” Ő rám bámul: „csak úgy jön, főhadnagy úr, látom . . . hallom valahonnan . . . oszt utána mondom . . .” Furcsa egy bús bolond, úgy-e? No, a nótái annál vígabbak. Mily népszerűek, széltében hogy dalolják őket s hány fűzfapoéta kérkedik e dalok szerzőségével! Eszembe jut, itt van ez például:

Vékony héja van a piros almának
Szép szeretője van a honvéd huszárnak,
Vékony héja, vékony, karsú dereka,
Jobb válláról bal vállára,
Bal válláról jobb vállára,
Hej-haj, göndörödik a haja . . .

Vagy ez:

Sárga szeme, sárga szeme van a kukoricának,
Bécsi szappan, bécsi szappan kell a honvéd huszárnak,
Ha megmosdik bécsi szappan habjával, habjával,
Oda csalja, csalogatja babáját a szagával . . .

Hát ez:

Ha majd egyszer, kisangyalom, összetalálkozunk,
Úgy elmegyünk egymás mellett, egymáshoz se szólunk,
Te mész jobbra, áspis kigyó, én meg megyek balra,
Sárba tiprom fényképedet, nem veszek el soha . . .

Hát, pajtás, mind e vidám, népies zöldségeket, nem más, hanem előttünk Sárga Jankó szerzette, én mondom! De hogy a dologra térjek: eljött az idő, mikor szomorúbb nótákat kezdett ő hallani „valahonnan” . . .

A háború, persze, a háború! Hetyke mámor, virtuosos örület volt az az első idő, élet-halál nembánomság ragyogott minden szemben . . . Előre, honvéd huszár! Mentünk is, ment a regement, rukkoltak aztán egymásután a transzportok, pótszázadok, csak az egy heptikás örök rekruta, az ügyefogyott Sárga Jankó maradt le mindig. Ő otthon ragadt, hej, ugyan mi hasznát is vették volna szegénynek abban az egyre véresebbre váló Galiciában, melyet annyit rímeltetett újabbi bús dalaiban? Én már másodszor jöttem haza az emberéhes háborúból új pótcapatokért s Jankót

még mindig ott találtam a kaszárnya udvarán. Ott pucolt, ott surolt, s új publikuma, az ösmeretlen arcú, nagybajuszos öreg rezervisták épp oly kíváncsian guggoltak születő új nótái köré, mint egykor azok a lármás ifjak, kik azóta már mind lengyel fű alatt némán szunnyadtak . . . Nagybajuszos, családos rezervisták: új elem volt ez, nem kevésbé lelkes, de mégis csöndesebb, káromkodás helyett ezek már inkább sóhajtoztak, nóta közben is aszszonyhoz, gyerekhez hazasopánkodtak. Sőt, összebujtak Jankóval, a kezüket mutatták s nem egyszer rajtakaptam, jósoltatták . . . Ebből persze baj, tilalom, büntetés lett; az ezredes, ki nem szeretette a lógó orrokat, dühbe jött, s nemcsak minket, fiatal tisztet, utasított a legénységgel való foglalkozásra, hanem maga is szorgalmasan eljárt a kaszárnyába inspiciálni s a hangulatot emelni. Mérgesen citálta Sárga huszárt, hosszan konferált vele s a végén így förmedt rá: — Azt a Semmi Jankó, Fajankó mindenedet, hát mire való vagy te itt? Jóslás helyett majd mindjárt én jósolok neked valamit! Csak annyit: ne merj búval töltött, szomorú dalokat fabrikálni, hanem igenis, ahogy mondtam, holnapra meglegyen az a víg, új regement-nóta! Víg legyen, érted? olyan ihaj-csuhaj . . . tudod te már, bitang, és ha nem tudod, majd kurtavassal taníttatlak meg rá. No, meglesz-e?

Sárga Jankó meredten bólintott:

— Igenis, meglesz, méltóságos ezredes úr.

Mi hátul nagyokat röhögtünk: vigasság, kommandóra; nem rossz ötlet az öregtől. Kíváncsian vártuk a másnap délutánt. Teli volt a kaszárnya udvara: lóvizit, szerszám-mustra, mundur-próba, kardköszörülés . . . volt ott sürgés, akár egy zsibvásáron. Egyszerre csak harsányan hangzott föl az ezredes szava:

— Sárga huszár!

A parancs százszoros ekhóval adódott tovább. Trapp, trapp, hallatszott már a Jankó kocogása. A beálló csöndben az óbester így folytatta:

— Ide, gyerekek, körém . . . No, Jankó, halljuk azt az új regement-nótát! Mindenki figyeljen, mert ezután reggeltől estig ezt fogjátok fujni, amíg csak mindannyian győztesen haza nem térünk. Mert mind hazajövünk, egynek se szabad elesni, megértettétek? No, rajta?

Sárga huszár haptákba dermedt. Jó egy percig némán, csudás ünnepiességgel meredt az ezredesre. Aztán szokatlan ércel csendült meg a hangja:

Magyarország nem kisközség,
Körülvette az ellenség,
Így akarja, úgy akarja tönkretenni,
De az Isten, magyar Isten nem engedi . . .

Egyszerű szavak, egyszerű dallam, de láttam a huszárok mozgásán, e lüktető, bús dallam mégis szívbe markolt. Mi, tiszték, egymásra néztünk: „az ördögbe is, ez az ígért vig nóta? . . .“ Az ezredes csak bámult, majd káromkodva vágta földhöz a szivarját:

— Azt a hétszázegyit, micsoda butaság ez? Hisz azt mindenki tudja, hogy Magyarország nem kisközség, azt is, hogy körülvette az ellenség, a többit is tudjuk, csak azt nem tudom, hogy ez a szemtelen fráter hogy mer a parancsom ellenére ily pompes funébres-nótával előállni? Hol itt az ihaj-csuhaj? No megállj . . .

Jankó merészen szakította félbe:

— Jelentem alásan még nincs vége.

S még mielőtt az ezredes megakaszthatta volna, tovább folytatta. És pedig igen furcsán. Hirtelen a közelben álló Tóth Miska huszárhoz, a századasztaloshoz fordult s duhajon aposztrofálta: „asztalos, hol vagy, itt vagy? ide hallgass“ . . . aztán megint az óbesterre meredt s növekvő hangjával szinte maga is ihletetten nőni kezdett:

Asztalos, csinálj koporsót,
Egy egész ezredre valót,
Vérbetűkkel, lángbetűkkel írd rá eztet:
Itt nyugszik a legszebb honvédhuszárezred! . . .

Harsányan, szilaj ekhóval zengett a strófa a kaszárnya udvarán. Utána síri csend: a hatás döbrentő volt, akár egy jóslat, oly lenyűgöző. Pedig nem is eredeti volt ez a strófa, úgy alkalmazta Jankó egy régi kortesdal keretébe. Megint egymásra néztünk, de most már komorabban . . . Az ezredes magánkívül, dühödten szökött talpra:

— Mit kornyikálsz itt, megörültél, te bitang? Rászedtél, akasztófáralaló, — háromszor hatóra vasat neki! De rögtön!

Az öreg tombolva hadonázott az elszántan néző Sárga Jankó előtt:

— Felelj már, honnan vetted te ezt a hazug marhaságot?

Jankó szemében bágyadt fény lobbant:

— Jelentem alásan: látom . . . látom, amit mondok, méltóságos ezredes úr, — most is látom . . .

— Mit látsz, te örült? Ne felelj, ne merj felelni! Vasba, dunkliba vele, hogy ne „lásson“ . . .

Sárga huszár motyogva vont vállat:

— Azért out is látni fogom . . .

— El vele! — üvöltött az óbester. Aztán stentori kommandóhanggal fordult a legénységhez: — Nektek meg csak annyit mon-

dok, elfelejtsétek ezt a buta nótát, mert aki ezt még el meri danolni, azt kiköttetem? Megértettétek?

Síri esönd újra. Csak a napos káplár, meg a dunkli felé haladó Jankó sarkantyúpengése hallatszott.

*

Hát így született meg az a tiltott nóta, pajtás. És, mondjam-e? épp a tiltottsága terjesztette futó tűzként a borzongató hírét. Estére már lázban volt az a vidéki városka, a cselédleányoktól az úri kisasszonyokig mindenki Sárga Jankó rejtelmes új dalára volt kíváncsi, mely ekkora kaszárnya-botránnyal hívta ki az óbester büntető tilalmát. A konyhákban a közhuszárokat, minket a szalonokban faggattak: az istenért, hogy megy az a nóta? no, ne titkolózzunk már, dudoljuk el legalább, csak úgy halkán, igen halkán . . . Szó, ami szó, nem hagytak békét; bevallom, engem is addig nyaggattak egy úri ház zsúrján, amíg végre zongorás rögtönzés mellett el kellett recitálnom a „koporsó dalt“ . . . Utóbb bántam, resteltem a dolgot, de vacsora után hazamenet megvigasztalódhattam: ahogy a Tökász-korcsma előtt elhaladtunk, ott benn a esizmadiáknak már teli torokkal fujta a tiltott nótát a részeg Vasvillás káplár! A huszárőrjárat épp akkor ért oda a duhajkodó vakmerő letartóztatására s nekem még segédkezniem kellett az aktusnál . . . No de az Arany Sasnál se állt jobban a dolog: ott meg a búsuló tisztársak huzatták a banda felével a tiltott nótát! A banda másik felét tudniillik a kadétom vitte el, ki szerelmes léteire búcsú-éjjelizenét adott imádottjának — ismét a tiltott nótával! Alig tudtam a fiút elkommandírozni az ablak alól, — hja, nagyon a hangulathoz, a búcsúzó szívekhez szólt az a dal! Denikve — tiszték és legénység — másnap majd mindenki rapportra került és biz isten, kevés lett a dutyi meg a kurta bilincs. Az ezredest majd a guta ütötte . . . Ahogy nagy dohogva megjelent az esti korzón, még az úri leányok is könnyes szemmel, dacosan dúdolták a képébe a tiltott nótát. Páran a füle hallatára méltatlankodtak: „írígy, vén knopf, nem szégyenli magát, még az utolsó búcsúnapokban is szobaáristomra fogja a legfessebb fiatal tisztet?“

Hát igen, pajtás, ezek az utolsó, sőt, legutolsó búcsúnapok voltak. És szegény Sárga Jankó, még a legeslegutolsó is dutyiban ült a nótájáért. Csak épp akkor vették le a vasat róla, mikor a transzport már harctéri rukkolasra állt ki. Mert ezúttal mindenkit, még őt is elvitték . . .

*

A többit már tudod, pajtás. Messze, véres lengyel földön történt az . . . Százszor mezírták a lapok a mi „legszebb honvéd-huszárezredünknek“ azt a diadalmas, de végzetes hősi rohamát, mely után a kevesek is oly igen kevesen maradtak. Amit te nem tudsz, az a győzelem utáni végjelenet volt, piros naplementénél a pirosló csatatéren. Ellőtt jobb karom roncsával ott álltam az ezredes mellett, mikor a nagy tömegsír számára egyre ijesztőbb tömegekben hordták oda szegény halott bajtársainkat. Nincs ama percekre szó, — én csak azon vettem észre magamat, hogy egyre jajdulok s a szívem egyre a torkomig szökik: „ez is? . . . te is elesél?“ . . . Hordták őket s hoztak az út széléről egy nagy korhadt fészület-keresztet is, melyről valami ágyúgolyó levitte a Jézus faszobor testét. Mutatták az ezredesnek, hogy ezt szánják fejfának, de a jó öreg óbester nem is látta a könnyeitől és egyre csak az eléje gyarapodó huszártetemekre meredt: „fiaim . . . édes gyermekeim! . . .“ Alig üdvözölte az épp érkező fenséges magyar generálist, ki meghatottan hajolt le a letarolt ezredhez s egymás után tűzte fel a holt mellekre a vitézségi érmet. Ők nem mozdultak többé, nem örültek, nem hálálkodtak, nem szalutáltak, nagyon komolyak voltak, — Szálnagy őrmester épp úgy, mint Vasvillás káplár . . . Jancsi, Jani, Jano vagy Jankó: a halálban mind komoly Jánosokká lettek ők. Azzá lett Sárga huszár is, immár Sárga János, — a többi közt hős halottként ott feküdt ő is, épp a fenség s az ezredes előtt. Nyitvamaradt szeme épp az óbesterünkre meredt fel, mintha csak azt akarta volna mondani: „hát mégis csak jól ,lát-tam‘ úgy-e?“ . . . S a halott szeme végre is megfogta az élőét. Az ezredes megrázkódott:

— Fiam, Sárga Jankó . . . Fenséges uram, ennek a vitézemnek is egy medáliát!

A fenség intett. A nagy csendben maga tűzte fel a nótás huszárnak az utolsó érmet. Az óbester azalatt mély sóhajjal nézett végig halott regimentjén s a szája remegni kezdett. Egyszerre csak bólogatva, zokogva kezdett rá a tiltott nótára, ő maga, az eltiltó énekelte: „Asztalos, csinálj koporsót . . .“ Mi, a megmaradtak, ünnepélyesen folytattuk: „Egy egész ezredre valót . . .“

S a néma lengyel táj esti csöndjében bús siratóként zengett el a szegény Sárga János utolsó nótája. A végét már a fenség is velünk énekelte: „Itt nyugszik a legszebb honvédhuszárezred . . .“ Az aranygyapjas úr az ezredesünkhöz fordult:

— Szép, nagyon szép. Ezt a négy sort írjátok fel a regiment fejfájára!

Pekár Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

Móricz Zsigmond levele a szerkesztőhöz.

Tudom, hogy Móricz Zsigmondot nehéz megszólaltatni Szemlénk hasábjain. Vendég itt ő és idegen, kinek teherlapjára szörnyű vádakat rótt mostanában a keresztyén fölháborodás. A vádak sumája az, hogy faját és hitét kicsúfolta, faja megrontóit szolgálta, szerette. Különösen felbőszítette a kálvinista önérzetet „Fáklya“ című regénye papi hősenek s parasztalakjainak rajzával. Éleshangú kritikák egész sora tiltakozott annak idején a „Fáklya“ jellemrajzainak torzító vonalai ellen, melyekben az egyház nagy rendeltetésével szemben cinizmust, az egyházközséget alkotó nép irányában pedig rosszmájúságot ismert föl . . .

Most, amikor a nagy magyar istenítélet lezajlott s ocsúdva jártatjuk körül a tekintetünket: mink maradt? Most, amikor kirabolt bennünket a sors s mi kifosztott tárházaink minden csöpp kincsmaradékát reszketve szorítjuk keblünkhöz, megakadt tekintetünk azokon a tálatomokon is, amikkel Móricz Zsigmond gyarapítja a magyar faj megmaradt, szellemi vagyónállományát. Ez az ember mindenféle politikai és világnézeti elkalandozásai dacára se lehet egészen quantité negligable a magyar s közelebről a protestáns szellemi élet mérlegén. Ami vérünk, ami erőnk kivetítődése ő. S ki vonja kétségbe, hogy nekünk bizony nagy segedelem és nagy lendület volna, hogyha ez a fanyövé Herkules, ez a jégesőt omlasztó Garaboncás, ez a búzavetést bunkózó, nagy duhaj a mi veteményeskertünknek lenne plántáló munkásává!

Hogy Móricz Zsigmond nem ami barna kenyerünket, hanem idegenek fehér kalácsát eszi, ez nekünk, anyagiakban oly szegény protestánsoknak, külön tragédiánk. A tehetség levegőt, fényt és aranyat akar, ami neki természetes joga és életszükséglete. És ha mi mindezt megadni nem tudjuk, van-e jussunk követelni tőle, hogy vágja le önnön szárnyait és szálljon le vergődni a föld porába hozzánk !?

Probléma ez. De mi nem ebben a nagy kérdésben akarunk perbeszédet mondani ezúttal. Mi csak azt a kérdést akarjuk felvetni újolag, vétkezett-e Móricz Zsigmond a „Fáklya“ lapjain egyháza ellen annyira, hogy tovább is kint lehet hagynunk őt a közmegítélés deresén?

Én megvallom, hogy a „Fáklya“ soraiból sehol se tudtam kiérezni ártó szándékú, egyházellenes dühöt. Hogy is lehessen ártani ott, ahol a regény véghatása: részvét s elborongás egy ketté-

tört és kilobbant fáklya végzetén. A fáklya Matoesy Miklós, a pap. Ő akart lobogni, akart világosságot hinteni, de egy eudar környezet miázmás, fojtó légkörében összeroppant és kialudt. Én meg vagyok különben győződve arról, hogy nem épp a Miklós alakján botránkozott meg a puritanizmus erkölcsi érzéke, de megbotránkozott a környezet vigasztalan, pöre, undorító rajzán: a milieun. Ez valóban pokoli csokra silány és bünöző embereknek. Pedig Móricz Zsigmond jól figyelt meg és jól rögzített mindent. Különkülön minden ecsetvonása hü. Ilyen emberek vannak, hatnak, rohadnak, rohasztnak körülünk, a magyar glóbus nagy embersűrűjében. De hogy két csenevész, kis magyar falu szük határán a lelki és erkölcsi sivárságnak ekkora Szaharáját lehessen föltalálni és bemutatni: ez már csakugyan sok s valóban próbára teszi az olvasó esztétikai s morális érzékeinek teherbírását.

A baj tehát ott van, hogy a regény tudatos összehalmozása mindannak, ami az emberi jellemvilágban ferde, bántó és kietlen. Pedig az élet soha se csoportosítja ilyen egyoldalúlag, ilyen tünetően se a mennyország, se a pokol jelöltjeit. Ellenkezőleg. Nemcsak egy társadalmi csoport, de egyetlen egy, még oly elvetemült ember lelki alkata se lehet oly homogén szövedéke a rútaknak, feketének, hogy abban is meg ne csillanjon jobb hajlamoknak egy-egy bujkáló aranyszála. Az a művészszem tehát, amely ezt észre nem veszi, azt árulja el, hogy az enyhítő színeket nem is akarja észrevenni . . .

Van Endrödi Sándornak egy verse a pokol lángján kínlódó latorról, kinek mentségére az égi könyvben nincsen följegyezve adat. Az úr azonban irgalmat akar gyakorolni s felhívja a bűnöst: nevezzen meg földi életéből legalább egyetlenegy jócselekedetet. A bűnös hosszas töprengés után kijelenti, hogy egyszer egy útjába került pókot nem taposott el, mire az égből egy pókhálósál aláereszkedik s a bűnös nyomban fölkúszik rajta a mennyeknek országába. — Ezt a pókhálósálat keressük mi, de nem találjuk sehol Móricz Zsigmond „Fáklya“-beli alakjai fölött. A jónak egy lábnyomát, a léleknek egy vadvirághajtását, egy rést, amelyen át az erősek, a reményadók, a helytálló, a hősök naposabb dülőjére is kilátás kínálkozik. Ennek hiányában oly fanyar és komor könyv a „Fáklya“, amely nem mu'attat, nem oktat, nem termékenyít, csak fotografál és konstatál. És há valami pozitív hatásról beszélhetünk, amely a könyv elolvasása nyomán a lélekben marad, akkor az nem lehet más, mint a Móricz Zsigmond-rajzolta világ sötét boltívei között végigdübörgő kiáltás — egy ellen-Matoesy Miklós után. — Ez a Matoesy Miklós, szegény, gyöngé volt. Nád-szál, mely összetört. Most jöjjön egy bükkfaváll, mely nem hagyja magát összetörni, jöjjön egy konokabb láng, amely nem hagyja

magát kioltani. Várjuk a másik papot, aki győz, életre melenget, esudát tesz. Várjuk a Krisztus modern, palástos, magyar apostolát, akinek típusáról éppen Móricz Zsigmond a „Fáklya“ egy helyén meleg leborulással így beszél: „Ezek az emberek, ha bármilyen parányit, bármennyire feloldódva is, de mindnyájan ott őrizték magukban a Megváltó lelki csiráját, ezek az emberek mind Krisztusok voltak, mind azt a hivatást érezték magukban: embertársaiknak javára lenni s szabadítója lenni a bűnök lebírhatatlan harcában“. Szeretnők látni ezt. Szeretnők látni fölbukkanni Móricz művészetének horizontján a „szabadító“ pap glóriás fejét. Szeretnők a „Fáklya“ után épp az ő mestertollából a megigazító, a fölgyámolító, a diadalmas pásztor életregényét olvasni. Modellt ismer és talál hozzá Móricz Zsigmond eleget a magyar kálvinista és lutheránus porochiák tisztos fődelei alatt. Lásson és írjon. Írjon úgy, hogy félre ne érthessék és hogy az ő igazsága is, mint minden igazi igazság e földön: teljes, termékeny és kiengesztelő legyen...

Madai Gyula.

*

A levél, melyben Móricz Zsigmond — kérdésünkre — elmondja a Fáklyára vonatkozó, szerzői vallomását, így hangzik:

Tisztelt Szerkesztő Úr,

fogadja köszönetemet szíves felszólításáért, hogy A fáklya című regényemről annak idején elhangzott kritikákra és nyilatkozatokra adjak „hiteles értelmezés és eligazító hang“ céljából választ.

Egészen különös véletlenség, hogy a regényt épp a napokban új kiadásban bocsátom közkézre s így alkalmuk lesz mindazoknak, akik annak idején visszatetszéssel fogadták, ítéletüket revideálni. Remélem ma már meg fogják benne találni a szeretetet, hitvallást s a kétségbeesett bánatba mártott lelkesedést is.

Engedje meg, hogy nagybecsű lapja hasábjain elküldjem a magyar protestánsok millióihoz az előszót, mely a könyv előtt fog megjelenni, válaszul az ön kérdésére:

„A háború második időszakában írtam ezt a regényt. Akkor, mikor már minden lélek fülledt s fulladt volt s eltikkadva várta végét a rettenetes világégésnek.

Az én életem ez időkből fáradt, megrendült, viharban vergődő volt...

Ebben a regényben kiírtam mindent, ami éppen felsűrűsödött az élet súlya alatt, az embersors háborús bilincsei között.

A könyv 1917 karácsonyára jelent meg egymásután két kiadásban is. Nagyon rövid idő alatt elfogyott s mégis többet nem hoztam ki, mert a gyorsan változó időkből úgy éreztem, elvesztette sorsszerűségét.

Most újra kiadom: ma megint látom rendeltetését: dokumentum lett, volt életünk objektív tükré: történelmi regény.

Óh, hol van az a világ, amelyben e könyv még harcos tett volt. Hol van az a magyar világ, amelynek bajait, bűneit, nyomorát s jövőjét oly égő indulattal rázta. Hol van az a drága szép világ, amelynek levegőjét már annyira elviselhetetlennek éreztük volt . . .

Mindaz már idillé szelídült, mint a hősök felett kivirított sír . . . Ma már csak szeretettel, mélázással, csak fájdalmas siratással emlékezhetünk rá. Arra a világra, melyben mellünket verve, tettünk vallást hibáinkról, bűneinkről, súlyos vétkeinkről s mikor a jövő útját a magunk erejéből hittük kikövetelhetni.

És mégis, ma, Európa ítéletének rabságában, mi kifosztottak, s leláncoltak, mi megaláztak s megkövezettek: csak egy útját találhatjuk meg a jövőnek, az életnek: azt, amelyet mi magunk építünk magunkból s magunkon keresztül.

Minden nemzet magára hagyva él, mint minden lélek: de százszor inkább a magyar: az emberiség milliárdjai közt e testvértelen sziget.

Minden ember csak annyit ér: amennyi értéket produkál az élet számára: de ezerszer inkább a világ árvája, a magyar.

Nincs több parancs tehát: teremteni, dolgozni, adni!

Az élet adatott: hogy teremts. Az időnek napjai: hogy gyűjts. S a lélek: hogy adakozz! Teremts, hogy legyen mit felgyűjtened s gyűjts, hogy legyen mit adnod!“

Ezzel maradtam Szerkesztő úr kész híve,

Budapest, 1921 január 27.

Móricz Zsigmond.

Visszatekintés egy elmúlt harcra.

Tagadhatatlan, hogy az „Elsodort falu“ a kálvinista körök egy jelentékeny részében nagy visszatetszést szült. Igen sok vád és keserű szidalom ért miatta. Most, mikor már átment a vita tüzén, megpróbálok felelni egyik-másikára ezeknek a vádaknak, amelyeket igen sokszor nagyon jóhiszemű és jószándékú magyar emberek dobtak felém.

A legbotrányosabb pör Farczádi Jenő tragikus alakja. Mert kérem jól megjegyezni, Farczádi nem szatirikus alak, nem komikus alak, hanem egy valóságos, mély tragédiának a megtestesítőjét Nagy kvalitások és nagy gyengeségek vannak benne, mindakettő. az átöröklés irtózatossága alapján kapta. Talán ha megfelelő ösztönző milieube kerül még kora fiatalsága idején, a benne élő művészi tehetségek alkotásra ébresztik fel és ez az alkotás megóvja őt vére végzetes öröklésétől s a bukott ember helyett a ma-

gyar szellemi élet egyik dicsőségét nyertük volna benne. De a kisvárosban, ahol első fiatalságát tölti, a vidéki élet sivársága, a lumpolások, a frázisok, délibábos lelkiélete, megfojtják benne az építő erőket, kifejlesztik családja beteges ösztönét s lesz belőle egy szerencsétlen, céltalan élet, aki tragédia önmagára, családjára és vesztése a magyar életnek. A református pap általános szimbolumát jelenti-e Farcádi Jenő alakja? Teljes őszinteséggel felelek a kérdésre. Örültség vagy szándékos gabszág volna azt állítani, hogy ez a magyar református pap általában. Magam is igen sok derék, művelt református papot ismerek, aki eldugott falujában makacs szeretettel és fanatikus magyarsággal igyekszik építő lenni faja életében. De kétségtelen, hogy a theológiai nevelés elmaradt a kor követelményeitől, kétségtelen, hogy nem tudott elég praktikus tudást és lelkierőt adni minden esetben arra, hogy a kikerülő református pap az elmaradt, egyhangú falusi életben is szent feladatnak tekintse életét, melyet mindennap kitartó munkában való-
sítson meg. Igen sok református pap kikerülve a faluba, ahol a mezőgazdasághoz nem értett, a falu népét nem ismerte, ahol kulturális benyomásai nem voltak, erejét társas mulatságokban s bizony sokszor olyan dolgokra pazarolta, amelyek kárára voltak önmagának és híveinek is. Gyermekkorom és első fiatalságom tragikus, valóságos vízióinak kifejezője e szomorú, de azért oly sok tekintetben nemesnek maradt lélek. Éppen mert magyar és protestáns voltam, éppen mert halálos szorongás volt bennem fajom és az iránt a felekezet iránt, amely századokon át oly hatalmas építője volt ennek a fajnak, éppen azért vettem karomra, és higgyék meg, nagy zokogással és mély fájdalommal ezt az eleven hullát és tartottam oda testvéreim elé: nézzétek, vigyázzatok, mennyi nemes erő, a jó Isten mennyi gondolata vesz el a gyenge emberben, ha első fiatalságában nem formáljuk lelkét az élet győzhetetlen munkásává és ha önmaga is nem örökös vigyázatban néz önmagára s élete mulaszt-hatatlan feladataira. Természetes, hogy Farcádi Jenő lehetett volna más felekezet papja is, de bennem a kálvinizmus sajgott, de saját felekezetem szeretném egy nagy életrehívó szóval újból ahhoz a történelmi szerephez juttatni, amely magyar szolidaritást, magyar építést, magyar védelmet, magyar jövőt jelent.

Sokan vádoltak minden oldalról, hogyha olyan sötét képét adom a magyar életnek, a külföld szemében saját fajomnak ártok. Minden jóhízemű olvasómnak következőt ajánlom figyelmébe: Olvassa Tolsztojt, Gogolt, Dosztojewszkit, olvassa Balsacot, Flaubert, olvassa Dickenst, Thackerayt, olvassa a világirodalom bármely igazi nagy művészt és látni fogja, hogy azok saját fajuk életéből hasonló, tragikusan valóságos képeket vetítenek. Mert csak a valóság gyógyít, csak a sebek döbbenetes valósága kiáltja fel a következő

nemzedékek tisztító, építő akaratát. Oda kell tartanunk és ez volt minden igazi művész hitvallása, oda kell tartani a valóságot a jónak és rossznak, a nemesnek és aljasnak, a szépnek és undorító-
nak roppant kavargásában, úgy ahogy az életben van, hogy abból a képből aztán a művész hatalmas szuggesztiójának erejével kiáradjon a megtisztulás, a javítás, a jobb jövő építésének vágya. Nem az a baj, hogy más ország népe olvassa ezeket a könyveket, sőt ezek a művek az illető fajoknak örök dicsőségére váltak: a baj, hogy ezek az állapotok megvannak, ezeken kell változtatnia mindenkinek, a művésznek véget láttató, ösztöni művészetével, az olvasónak pedig egy maga elé tűzött komoly életprogrammal. Hiszem, hogy a mai napok vágyai és indulatai elmúlnak és nem messze van az idő, mikor magyar kálvinista testvéreim be fogják látni, hogy nem volt szégyen az, hogy magyar és kálvinista voltam.

Szabó Dezső.

Jegyzet. Örvendünk, hogy Szabó Dezső fenti nyilatkozatát adhatjuk válaszul azokra a kálvinista oldalról jött, harcos kritikákra, melyek az „Elsodort falu” Farcádi Jenőjében általában a kálvinista pap kipellen-gézését látták s akarták láttatni. A mi mondanivalónk lényege ebben a pörben is ugyanaz, mint amit a Móricz Zsigmond leveléhez fűzött bevezetésben kitarunk. Nézhetjük mi a Szabó Dezső regényét a tárgyi-lagos műbírálat mindenféle színű szemüvegén át. Kimutathatjuk hibáit, elrajzolásait, bizarr túlzásait, sőt akár az egész mű gyökeres elhibázottsá-gát is, szóval mindent, amit esztétikailag meg lehet okolni s el lehet fogadtatni. De az írónak barddal veséjébe vágni s neki oly szándékot tulajdonítani, hogy egyházának s egyháza papi rendjének becsületét akarja ronggyá szagztatni s a lenézetés sarába tiporni ez olyan merész és súlyos vád, amellyel szemben a megtámadott író nemcsak hogy illik, de kötelességünk is meghallgatni.

M. Gy.

Móricz Zsigmond új regénye.

Légy jó mindhalálig. Athenaeum kiadása, Budapest, 1921., - 281. l.

Nem tudom, gondolnak-e a regényírók arra, hogy mikor a lelkükben megfogant költői mesét papírra vetik, az magával ragadja lelkük egy részét is és azt a közönség elé tárja? Minden regény valóban „document humaine“, amint a francia naturalisták hirdet-ték, de más értelemben: nem adalék „az ember természetrajzához“, hanem kulcs a szerző lelki világához. Móricz Zsigmond ez új regényén keresztül is bepillantathatunk szerzője lelkébe, s eddig nem ismert rétegekre derül ott fény. Az az ember, akinek lelki képe ebből a regényből élénk rajzolódik, más, mint a régi Móricz Zsig-
mond: jobb és tisztább. Eddig a szennyben vájkált, szinte perverz gyönyörrel tárva föl, ami az emberben aljas, most az élet apró

nyomorúságait és fájdalmait festi, s nem haraggal és gyűlölettel, mint azelőtt, hanem megértéssel és rokonszenvvel. Úgy látszik, Móricz Zsigmond nagy lelki rázkódáson ment át, s ez megadta kedélyvilágának a rég nélkülözött egyensúlyt.

Ez a szellem, ez a nemesebb életfölfogás az új regény legnagyobb érdeme. Maga a regény mint költői mű nem elégít ki, elsősorban meséjének kisszerűsége, mozaikszerű fölépítése és szürkesége miatt. Hőse egy kis diák, Nyilas Misi, a debreceni kollégium szegény alumnusa, s a terjedelmes könyv alig ad egyebet, mint az ő életének rajzát az iskolai év megnyitásától karácsonyig. Ez az élet nagyjából a kollégium falain belül, a tanteremben, a hálószobában és az udvaron folyik le, meg egy öreg úr lakásán, akinek Misi napi tíz krajcárért fölolvassa az ujságot, és egy nehézfejű diáktársánál, akinek fejébe havi két forintért tölesérrel töltené a tudományt, ha az a fej nem volna olyan átkozottul kemény. Bonyodalmasabb cselekvény híján az írónak nincs anyaga a komponálásra, s meg sem kíséri tervszerűen vezetni a cselekvényt: a kis iskolásfiú mindennapi életének apró fordulatai lazán egymáshoz illesztve gerinctelen mesét adnak s az kényelmes lassúsággal, háborgás nélkül, örvényeket nem vetve hömpölyög széles medrében. S a mese fordulatai valóban nem csigázzák föl az olvasó érdeklődését. Egyszer elveszti Misi a kalapját, másszor elveszi tőle egy osztálytársa a festékét, majd meg ő cseni el annak zseb-kését, de lelkiismeretétől zaklatva eldobja; látjuk egy vagyonos barátjánál uzsonnán — de megszökik a leányok elől — s látogatóban régi gazdáinál: mindez nagy élethűséggel és természetességgel van elmondva — de minden költőiség nélkül. Hasonlóképen kevés a varázs abban a valamivel regényesebb történetben, mely e laza genre-jelenetek közé fűződik s azokat összetartani van hivatva. A kis Misi az öreg úr megbízásából megtesz öt számot a lutrin, de a reskontót ellopja tőle egy ifjú, éppen az, aki Misi akaratlan közvetítésével megszöktette a nehézfejű tanítvány nénjét, nagy bajba keverve az ártatlan diákot.

Ezen a történeten felreismerhetetlen a gyermeki lélekrajz nagy mesterének, Dickensnek, hatása. De az angol író a *Copperfieldben*, a *Dombyben*, a *Twist Olivérben* és annyi más regényében a kis gyermek sorsát páratlan varázssal tudta elbeszélni: élénk, megkapó jeleneteket mutatott be s elárasztotta rajtuk humorának ragyogó derűjét, szeretetreméltó egyéniségének báját. A magyar regénvirónál is fölcillan helyenként valami kedvesség, van egypár vonzó jelenete, de ez kivétel. Az az érzelmi kapocs például ilyen, amely a kis Misit tanítványa nénjéhez fűzi. Mint az alig fészlő bimbóban a még rejtett szirmok, úgy fakad a kis fiúban a szerelem homályos, öntudatra nem ébredt érzése, s az idősebb leányban a gyöngéd, szinte anyai vonzódás. Ez a kis betét novellává kerekítve

igazi érték volna, de így is a legmegkapóbb részlet Móricz Zsigmond egész „oeuvre“-jében. Sajnos, a regény többi része egészen más természetű: mint a realisták művei rendszerint, túlságosan részletező, körülményes és aprólékos, s igazi mozgalmasság híján vontatott és fárasztó. Fokozza ezt a hatást előadása, mely szándékosan a mindennapi élet illuzióját akarja kelteni, ezért köznapi, pongyola, helyenként száraz, néhol közönséges és izléstelen.

A Légy jó mindhalálig nem lesz a nagy közönség kedves olvasmánya, mert az elsősorban érdekes, romantikus mesét, kedves, vonzó előadást vár a regénytől. Aki azonban erről le tud mondani egyéb értékekért s nem sajnálja a fáradság árán nyert kielégülést, az talál benne kárpótlást. Érdekes a regényben a környezet, az élet rajza. A debreceni kollégium élete, az iskola és a diákszoba világa, a sok apró eseményből jellemzően és élesen megvilágítva bontakozik ki előttünk, igazi művelődési képként; kissé sötét tónusban adja ugyan s a tanárok képét ok nélkül torzítja a nevetséges és a gyűlöletes felé, egyébként azonban színes és eleven. Érdekes a regényben a lélekrajz is, a kisebb-nagyobb diákoknak, főként Misinek Ielki élete. Az írónak nyilván az volt a legfőbb gondja, hogy azokat a kedélymozgalmakat fesse, melyek a kis fiú lelkében végbemennek, mialatt hol félszegen, hol talpraesetten megjárja a maga kis kálváriáját. Itt is túlságosan aprólékos vonásokkal dolgozik s kelletnél jobban pepecsel, nem is ad egészen következetes jellemrajzot, a fiút az érdek rovására helyenként sokkal gyámoltalanabbnak és korlátozottabbnak festvén, mint az valóban lehetett, de az egész lélekrajzon megérzik, hogy az élet nyomán, valóban tapasztalt jellemvonások és mozgalmak hű megfigyelése alapján készült. Ez a kis diák élt s sorsában sok más százé tükröződik. Ebben van igazi jelentősége.

Ezt a kis diákot az író nagyon szereti. Nem idealizálja hőseit, mint a romantikusok, fogyatkozásait, gyöngeségeit nem leplezi el, de minden sorából kiérzik, milyen rokonszenvvel csüng rajta, milyen vonzalommal kíséri tövises útján. S a kis Misit velünk is meg tudja szeretetni: művészi szempontból is mennyivel hatásosabb ez az eljárás, mint volt Móricz Zsigmond régibb módszere, mikor arra törekedett, hogy olvasói megvessék és meggyűlöljék a parasztot, a papot, a mágnást. Igazi érdeklődés csak a szeretetből fakad. Úgy látom, Móricz Zsigmond, ha későn is, fölismerte ezt az igazságot!

Császár Elemér.

Máthé Elek: A Logos-eszme Platonnál. Budapest, 1918. 28 l. A szerző kiadása.

E kis doktori disszertáció a logos-eszme szerepét kutatja Platon dialógusaiban. Mivel pedig ez csak történeti összefüggésében érthető meg, a megelőző görög filozófusok: Parmenides és Herak-

leitos logos tanításával kezdi. A görög filozófia korán ráeszmélt arra, hogy az emberi beszéd (logos) mögött párhuzamosan egy működés is folyik: a gondolkodás, a léleknek önmagában való csendes beszéde, mely a hallható beszédnek is forrása és irányítója, tehát értelmes rendjének és harmóniájának őre és ezért ezt is logosnak nevezte. Mivel pedig ezt az értelmes rendet és harmóniát a kosmosban is tapasztalta, feltételezte, hogy itt is a logos, mégpedig az isteni értelem idézi elő. Ezt a két gondolatot nyomozza a szerző a dialógusokban, majd aztán rendszeresen összefoglalja eredményeit a dialektikára, fizikára és etikára vonatkozólag, bár nem ily világos beosztással. Felhasználja ehhez az idevágó német szakirodalmat is. Így a sovány téma hosszabb lélekzetű fejtegetésben részesül, mindvégig teljes szakszerűséggel, de tagadhatatlanul sok ismétléssel is. Ehelyett én jobban szerettem volna, ha e szűk témát végignyomozta volna a görög filozófián Philoig. Ekkor összefoglalta volna mindazt, amit e kérdésben nekünk, theologusoknak, a jánosi Logoshoz, mint mástermészetű előzményt, jó tudni.

De ami most (esetleg a nagy költség miatt) elmaradt, jöhet később is.

Végül még két megjegyzést: Nem érthetek egyet azzal az állításával (7. l.), hogy „a Phaidon tárgya nem az egyéni halhatatlanság, hanem már a földön lehetséges örök életnek, az örök létezés világába való felemelkedésnek a lehetősége és valósága“. E mondatba különböző dolgok kerültek együvé. Az 1. és 3. tag azonos értelmű, bár ellentétbe van állítva: mindkettő a halál utáni lelki halhatatlanságot állítja, a 2-ik tag ellenben az örök életet jánosi értelemben. Ilyent nem tanít a Phaidon, hanem az előbbit, vagyis a test bilincseiből megszabaduló lélek halhatatlanságát, azaz visszatérését az istenek társaságába, mely hogy mennyire egyéni lesz, mutatja az, hogy attól az egyéni műveléstől teszi függővé, melyben az ember lelkét a földi életben részesítette. Ezért nyeri el a filozófus bizonyosan, míg a közönséges ember helyette lélek-vándorlásra utasíttatik. A másik megjegyzésem csak egy nyelvbotlásra vonatkozik a 13. lapon, hol Empedokles ismerettani elvének tartja azt, hogy csak hasonló érthet meg hasonlót. Ezt ő már csak átvette Pythagorastól.

Ez észrevételekkel nem akarom kisebbíteni a szerző érdemét. Témáját helyesen és teljesen kifejtette a kitűzött terjedelemig. Van filozófiai gondolkodása és megfelelő módszere nyelvi készséggel. Ez első kísérlet után sokat várhatni tőle e téren, „ha majdan e kopár föld újra felvirul“.

Marton Lajos.

Kánaán pusztulása. Ókori regény két kötetben, 450 oldal. Írta Szépvízi Balás Béla. Kiadta a Nemzeti Irodalmi és Nyomdai Rt. Ára 154 korona.

Különös könyv. Ha kezünkbe vesszük: megkap mindjárt bennünket a gödöllői mesteriskola artisztikus fődélrajza. A szép fődélrajzból pedig komolyan néz szemünkbe a kétkötetes nagy regény címe: *Kánaán pusztulása*. Ki ez a szépvízi Balás Béla, a regény írója? Mit csinált eddig, hogy egyszerre ilyen monumentálisnak ígérkező regénnyel robbant közénk minden idegünket, minden izmunkat szinte pattanásig lekötő, feldúlt hazánkat újraépítő, harcoss munkánk végzetes napjaiban? De hamar ijedten meghökkenünk. A regény első és második kötetének végén több oldalon apró betűs jegyzetmegg kiáltja reánk a forrásmunkák rengetegét. E meghökkenésünk bizalmatlanságig fokozódik. A regény első oldalán ugyanis hangsúlyozottan figyelmeztet bennünket az író, hogy a regény olvasása közben folyton-folyvást olvassuk a jegyzeteket is, mert csak így lesz „tökéletes a történelmi percipiálás“. Nem szeretjük az agyonjegyzetezett regényeket. Ha meg arra is visszagondolunk, hogy heteken át az utcákon nem mindig izléses plakát-reklám előzte meg a *Kánaán pusztulát*; már a regény olvasása előtt az érdeklődés láza és a bizalmatlanság hidege birkózik bennünk.

*

De a regényt olvasni kezdjük. A sorok egyre gyorsabban fogynak, rohannak betűfaló szemünk előtt. Az első fejezetek után elfogulatlanul meg kell állapítanunk, hogy fölényes biztossággal, kellemesen elbeszélő íróművész lelki életébe kapcsolódtunk. Megpróbálom a regény meséjének lelkét ide vetíteni. Az első kötetben az Egyiptomból a pusztába vetett és az ott bolyongó zsidóság új hazaszerzéséért induló „zajtalan munkája“ bontakozik ki előttünk. Az arányok szélesek. Mózes és Józsué ótestamentumi alakja kilép a Bibliából; vérből és húsból való, bűnnel és erénnyel viaskodó, a zsidó nemzetnek politikai és gazdasági programot kieszelő, nemzetvezéri életet élő alakjaivá ifjulnak a regény lapjain. Mindjobban és jobban rá kell döbbernünk — vagy akarjuk, vagy se — arra az ijesztő valóságra, hogy Kánaán pusztulásában — a magyarság pusztulását akarhatta az író félelmetesen megjeleníteni. A szemita faj nemzeti és nemzetközi szívós, zajtalan, bomlasztó élethalálharcának megálmodását, előkészítését, kint a pusztában, Mózes sátrában: ihletett magyar író írta meg. Olyan magyar író (és itt senki ne gondoljon a sokszor szennyes és beszennyező napi politikára), aki fajtánk nemes nagyságát és bűnös kicsinységét életünkért torkig feldobogó szenvedő szívvel, homlokot verejtékeztető, aggódó lélekkel, de a legsötétebb döbbenet óráiban is megfojthatatlan hittel látja. S amint tovább pereg előttünk a regény egy-egy újabb fejezete, az érdekes mese nem egyszer keleti pompájú köntösében, egyre szorongatóbb melegség futkos szívünkben, egyre kegyetlenebb tisztánlátás nyit be lelkünkbe. Leleményesen szövi, fonja a mindig

stílusos mesét Balás Béla. Az erő és a könnyedség különös ölekezése majdnem minden fejezete. A Kánaán földjén lakó turáni szumir faj és a Kánaán földjére szemet vetett szemita faj küzdelme pedig, meg kell, hogy döbbsen minden magyart. (Nem olvashatja ezt magyar más lélekkel!)

Az új haza szerzéséért sikerrel befejezett „zajtalan munka“ után a regény második kötetében a szumir földön félig nyeregbe jutott zsidóság „zajos munká“-ját beszéli el tovább Balás Béla. A pusztából a virágzó Kánaánba beszivárgó szemiták virtuózan szívós, alattomosan harcos munkájának leírásánál érdekesebb, elsápasztóbb, tanulságosabb és izgatóbb olvasmány alig képzelhető el. Kánaán fővárosának, Jerikónak megszállása (nem tudunk e gondolat-tól szabadulni), félelmes szimbóluma Budapest megszállásának. Az a forró és mohó láz, amely Jerikó katonai elfoglalása előtt az oda a pusztán bolyongó, lerongyolt és kiéhezett zsidókból fokozatosan besurant zsidóság minden pozíciót megszerző küzdelmét fűti, valósággal kábító és perzselő lánggal csap ki az izgalmas regényből. Ahogy „csókkal, pénzzel, maszlaggal“ hatalmába keríti a Jordánon át titkos utakon, Józsué ostroma előtt éveken át Jerikóba előre beosont és ott elhelyezkedett zsidóság a nemes kánaánita nemzet főurait, papjait, bírúit és a tömegeket: ennek a képnek rajza csak szívenütő nyugtalansággal olvasható. Belefájdul minden ideg abba a képbe is, hogy mint aknázza alá Jerikó falait (az erkölcs, hit fundamentumát) a hírharangok tornyait (a mai hírlapok), a korcsmák, mulatók söntéseit, a munkahelyek parancsnoki hidjait, az udvar főtisztségeit szolgálatkészséggel, szolidaritással, ravaszsággal, munkával, arannyal, szerelemmel észrevétlenül föltétlen birtoklásába vett zsidóság. S mikor a pusztában halálos kiéhezetten türelmetlenkedő zsidók megkapják Jerikóból a pionirmunkát befejezett fajtestvérektől a támadásra a jeladást, Józsuének már csak zengő kürtök és nem harcoló, hazát szerző katonák kellettek. Jerikó falai a szumir fajt maga alá temető zuhanással összeomlottak. Ez a regény lelke. És olvasás közben elfelejtjük a jegyzetrengeteget; megbocsátjuk a sok fölöslegesen használt régi szót; megbocsátjuk egy-egy részletnek felszínes, politikába való botlását is. Mert az egész regény mégis képzett elme teremtése. Poéta írása. Vates látomása.

*

Balás Béla nyelve nem Szabó Dező forró, színes nyelve, nem Gárdonyi aranypengésű szavaiból építi föl mondatait és nem Herczeg Ferenc márványfinom, acélkemény szavai suhannak és marsolnak soraiban. De Balás Béla az egész regényt egyszerűen nemes, szintiszta magyar nyelven írta meg. Ha ez a nyelv itt-ott sápadt is, sohase fakó; ha nem kürtök riadásával zengő is, de sohasem csikorgó. Balás Béla nyelve életképes, elbeszélő nyelv.

Alakjai húsból és vérből valók. Sohase jut eszünkbe olvasás közben, hogy a regénynek egy-egy férfja vagy asszonya nem élő ember. A regény szerkezete, fölépítése pedig zökkenés nélkül való. Az író tudta: mit akar. És meg tudta csinálni, amit akart. Csak a napi politika mocsarából nem szabad e regény felé közeledni, mert akkor (jaj, borzasztó magyar átok!) nem a művészt látjuk meg az íróban, hanem a politikát is szolgáló írónpolitikust. S akkor egymást marnánk megint magyarok. Mi csak a művészt kerestük és találtuk meg Balás Bélában.

Gyökössy Endre.

Jegyzet. Előre jelezzük, hogy ezt a bírálatot, mely a könyvet esztétikai, tehát eszmei, nyelvi szerkezeti szempontból taglalja, jövő számbunkban követni fogja Takaró Géza tollából egy másik, amely a regény történelmi hátterét, bibliai motívumait és theológiai vonatkozásait fogja bonckés alá venni.

Szerkesztő.

Dr. Horváth József: Bölcsészettörténet. I. kötet: Az ókori filozófia története. Pápa, 1914. 816 old.

A rendellenes viszonyokkal menthető csupán, hogy a *Parochiális könyvtár* e hatalmas és jelentős kötetének ismertetésére a *Prótestáns Szemlé*-ben ilyen nagy megkéséssel került sor, noha az évszám nem fedi egészen a valóságot, mert néhány évvel később került ki készen a könyv a sajtó alól.

Az ismertetést megkönnyíti, hogy a filozófiatörténet, mint tudomány, 1914 óta alig haladt tovább. A „gondolatok történetének“ megírásában bizonyos válság állt elő. A tudományos kutatás és munka — főként természetesen németekről van szó — ezen a téren a XIX. század folyamán több monumentális műben, elsősorban Edmund *Zeller* és Kuno *Fischer* műveiben (az előbbi az ókorra, az utóbbi az újkorra vonatkozólag), olyan teljesítményt végzett, amit felülmúlni képtelenség volna. Ha valaki itt a pusztá másolás nyomasztó érzését el akarja kerülni, a versenyben le fog maradni, s ha újat akar alkotni, kénytelen „részletmunká“-ra szorítkozni (l. Joël: *Gefahren modernen Denkens*, *Logos* I. 257; *Windelband: Geschichte d. neuen Philos.* I. p. IV.; *Einhorn: Begründung d. Geschichte d. Philos. als Wissensch.* p. 3.).

Ha Horváth Józsefre nézve az a bizonyos mértékig mégis csak másolásszerű munka, amit művének ebben az első s a második talán már készen levő, de kiadatlan kötetében végzett, nem járt nyomasztó érzéssel, azt könnyen megérthetjük, mert a magyar tudományos irodalomban szinte úttörő munkát végzett. Hiszen az egyetemes bölcsészettörténetet nálunk *Lewes*-nak az Akadémia kiadásában megjelent és már régen könyvészeti ritkaságszámba menő három kötetén kívül — *Domanovszky Endre* kevésbé ismert művét nem említve — jóformán *Schwegler*-nek vázlatos, objektív, de halálosan unalmas könyve képviselte. Ezek mellett a fordítások mellett nem kell sokat

bizonyítani Horváth József önálló tanulmányok és pedig alapos tanulmányok alapján megírt bölcsészettörténetének értékesebb voltát.

Horváth József művét nagy gonddal, alapos forráskutatással és sok apró részletre is kitérő figyelemmel írta meg. Az eredeti szöveg lelkiismeretes tanulmányozása mellett láthatóan Zellernek fentebb is említett műveit (Die Philosophie d. Griechen; Grundriss d. Geschichte d. griechischen Philosophie) tartotta legtöbbszörre. Előszavának következő néhány sorában: A munka mindegyik részében arra törekszem, hogy a valóban jelentős és értékes tanokat vagy elméleteket lehető hiven és tüzetesen ismertessem s a vezető filozófusok gondolatvilágát összefüggőleg és teljes egészében tárjam fel az olvasó előtt — találóan foglalja össze a nagy német tudós oldalakra terjedő fejtegetéseit, amelyekkel műve bevezetésében megindokolja a maga tudományos módszerét (Die Philos. d. Gr. I. p. 12. sqq.). Így tudjuk azután megérteni, hogy olyan művek, mint *Willmanné* (Gesch. d. Idealismus, 3 kötet) és *Euckené* (Die Lebensansch. d. gr. Denker.) a „filozófia egyes részeit tárgyaló munkák“ közé kerülnek, s oda is valószínűleg csak *Überweg-Heinze* első kötetének bibliografiai részéből, mert felhasználásuknak az egyes filozófusok tárgyalásánál semmi nyomát nem leltük. De nem annak a nagyjelentőségű fordulatnak sem, amit *Eucken* idézett műve jelent a filozófia-történetírás terén éppen Zellerrel szemben (l. Einhorn idézett művét). Pedig mi, azaz hogy a parochiális könyvtár olvasóközönsége, százszorta nagyobb érdeklődéssel vettük volna kezünkbe az olyan könyvet, mely a „tudós kutatás“ objektivitása helyett a filozófusokat *világnézeti szempontok* szerint értékelte volna meg.

Mert így bizony legtöbbször az lesz az eredmény, hogy a tiszteletes, vagy nagytiszteletű olvasó, minekutána általesett a bölcsészet feladatáról, a filozófiatörténet fogalmáról írt nehézkes fejezeteken, és mindjárt legelsőnek 18 oldalon kell olvasnia Thalésről, erről az első, de egyébként jelentéktelen ión természetbölcseletről (ugyanakkor alexandriai Philónnak csak 5 oldal jut), a könyvet unottan félreteszi. És különben is annyi apró részlet kívánczik el fölöslegesként ebből a testes kötetből, hogy a felsorolásukhoz hozzá sem kezdünk. Mennyivel nagyobb szükség lett volna Eucken „nagy gondolkozói“-ra! Nem hisszük, hogy a legkisebb veszteséget is okozta volna, ha mondjuk samosi Melissos, élisi Hippias, phliosi Timón vagy Quintus Sextius homályos, gyarló és jelentéktelen bölcselkedéseiről egy szót sem hallottak volna azok, kiknek kedvéért ez a könyv készült, hanem helyette közvetlen közletről szemlélhették volna az igazán nagyok — Platón, Aristotelés, Originés, Augustinus — életmunkásságát azzal a tiszta lelkiörömmel, amit „az őseredeti teremtető hatalmas voltának és a fényességében tündöklő emberi génusz ragyogó tisztaságának szemlélete nyújt“ (Lebensansch. p. 6.).

Végül pedig, ami, az előszóból kitetszőleg, az egész mű elrendezését illeti: nehéz szívvel látjuk, hogy a keresztyén filozófia és a keresztyénség nagy gondolkodóinak méltóképen való filozófiai feldolgozása aligha van szándékában az írónak, bár ezt tudományos állásfoglalásából meg tudjuk érteni.

Viszont azonban szeretnők hangsúlyozni, hogy ezek a kifogásaink nem annyira Horváth Józsefnek szólnak, ki a parochiális könyvtár szerkesztői bizottságától valószínűleg ilyen objektív tudományossággal s minden részletre kiterjedő alapossággal készítendő filozófiatörténet megírására kapott megbízatást, és ezt a megbízatását úgy végezte el, hogy azért a legteljesebb elismerés illeti, mint a hogy valóban egyik bírálója művét „a magyar tudomány tiszteletreméltó emléké“-nek nevezte, — hanem szól inkább a parochiális könyvtár szerkesztőbizottságának. Nem tudjuk megérteni, hogy a parochiális könyvtár szűkebb körre szabott programjába hogyan fért belé ilyen *általános tudományos célokat szolgáló* s ilyen nagyarányú műnek megíratása? Az ilyen feladat inkább az Akadémiára várt volna. Mintha csak Zeller vagy Fischer művei valamelyik német theologiai könyvsorozatban jelentek volna meg. Egy világnézeti szempontok szerint megírt filozófiatörténet (Eucken műve a példa rá, hogy lehetséges ilyen) jobban meg is felelt volna céljának, több érdeklődésre is számíthatott volna, s ami szintén fontos gyakorlati szempont: elfért volna ebben az egy kötetben, és most nem kellene félni, hogy csonka marad Horváth József filozófiatörténete, mert a második kötet kiadása — hacsak külföldi támogatás nem segít rajta — sokáig leküzdhetetlen nehézségekbe fog ütközni.

Literátor.

Gyökössy Endre: Széppország száműzöttje. Újabb versek. Dr. Móricz és Lengyel kiadása. Budapest, 1921. A címlapot Darvassy István rajzolta. 104 l. 8°, ára 45 korona.

Az ifjabb költői nemzedéknek ez az izmos tehetségű, nemes veretű, ízig-vérig magyar lirikusa egy évtized óta nem lépett önálló verskötetettel kedvelt hangszerének országos közönsége elé. Azóta reánk szakadt a világtörténeti istenítéletnek eget-földet rázó, roppant lavinája és ízekre szaggatta ezeréves testünket és nyolcezeréves lelkünket. A régi ép és a mai, szétzilált léleknek szívbemarkoló dalaival hangversenyzik ma közöttünk Gyökössy.

Családi életének, a nagy háború élményeinek és a megölt ország vívódásának három boltívű csarnoka cseng-bong felénk s a visszhangos boltívek fölött magas kupola gyanánt az isteni Mester szelleme tornyosodik. Családi költészetét *Pax*, háborús verseit *Bellum*, mai hazafias liráját *Rab-magyarok zsoltáros könyve* név alatt foglalta össze, vallásos trilógiáját pedig *A Mester* címmel illesztette be a középre.

Gyökössy nem tartozik a termékeny költők közé, mostani kötete sem nagy kéve, de választékos, színes, illatos, értékes csokor. Az ifjú ábrándok és tüzes viaskodások után áhitatos, tiszta csengésű és nemes lobogású családi érzelmek lantosa lett és a modern, magyar családi költészetnek sajátos, egyéni ragyogású ékköveivel ajándékozta meg abban szegény nemzedékünket. Háborús versei a nemzetinek s az egyéni és egyetemes embernek erőteljes szövedékei s pár helyen messzefénylő bölcsészeti és vallásos magaslatra emelkedik. A *Mester* című trilógiában, *Az Olajfák hegyén*, *Kajafás előtt* és *Péter zokog* című színes és drámai képekben vetíti elénk a Legnagyobbak a tragikusnál fenségesebb alakját.

A *Rab-magyarok zsoltáros könyvében* a vallásos mélységű, bibliai zamatú, irredenta költszetnek kilenc kis remekét küldi a demarkáción innen és túl nyögő s fohászoló magyarok tízmillió gyülekezetének.

A költészet mesterégbeli és művészeti elemeinek a magyar, kálvinista-keresztyén lelkivilággal való bensőséges frigye kétszerezsen méltóvá teszi Gyökössy kötetét arra, hogy a magyar református és protestáns társadalom azt úgy szeresse, mint saját énjének művészi szépségbe öltözött darabját. „Szépország számüzöttje“ — Szépország és Jóország koszorús polgára és avatott kalauza.

Darvassy István finom művészettel rajzolt, kecses címlapja egy-stilű, méltó kerete Gyökössy érett, nemes költészetének Veres Jenő.

PETRI ELEK

Akkor, amikor e lapok éppen kiröppenőfélben voltak a nyomtatóműhely falai közül, Budapest református templomaiban megkondultak a gyászharangok. Petri Elek református püspök elbűnytát hirdették. Megnyílt egy sír, abova egy igen kivételes ember tért örök pihenőre. Ember, akit mindenki szeretett. Ember, aki mindenkit szeretett. Nincs kéz, amely e sírra csak gondolatban is követ hajítana. És nincs kéz a mi protestáns Sionunk táján, amely erre a sírra legalább gondolatban virágot ne hintene . . .

Petri Elek Társaságunknak lelkészi másodelnöke volt. Nem pusztá ékitmény, de ezekben a földingásos időkben úgyszólván egyetlen, tartó kariatid. Szerette ezt a tisztét. Nagyon magas meghívásokat utasított vissza nem egyszer, hogy a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak egy szerény választmányi ülésén megjelenhessen. Karakter volt. Amit vállalt, egész emberként végezte. Lengje körül emlékét is a kegyeletnek az a teljessége, amely csak az egész embereknek, csak a nagy Igazaknak lehet a halálon túl is koszorús kiváltsága! M. Gy.

SZÉPORSZÁG: BUDAPEST, IX., LÖNYAY-UTCA 4/c.

KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VI., ARADI-UTCA 14.

